

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»

«Педагогічна майстерність»

Комплекс навчально-методичного забезпечення

для підготовки аспірантів

всіх спеціальностей

денна форма навчання

Рекомендовано Вченою радою ФСП КПІ ім. Ігоря Сікорського

КИЇВ –2016

Педагогічна майстерність: комплекс навчально-методичного забезпечення для підготовки аспірантів всіх спеціальностей денної форми навчання. Укл.: Ложкін Г.В., Волянюк Н.Ю., Москаленко О.В. – К. : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2016. – 49 с.

Навчальне видання

Педагогічна майстерність
Комплекс навчально-методичного забезпечення
для підготовки аспірантів всіх спеціальностей
денна форма навчання

Укладачі:

Ложкін Георгій Володимирович, доктор психологічних наук, професор
Волянюк Наталія Юріївна, доктор психологічних наук, професор кафедри психології і педагогіки

Москаленко Ольга Володимирівна, кандидат психологічних наук, викладач

Відповідальний редактор: Волянюк Наталія Юріївна, доктор психологічних наук професор кафедри психології і педагогіки, д. псих. н.

Рецензент: Свідло Тетяна Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії

Анотація

Навчальна дисципліна «Педагогічна майстерність» належить до циклу професійної підготовки докторів філософії, містить інформацію про теоретичні основи професійно-педагогічної діяльності та психологічні закономірності педагогічної діяльності. Комплекс навчально-методичного забезпечення розкриває зміст усіх запланованих видів робіт. Включає перелік тем з розгорнутим конспектом лекцій, перелік питань, що виносяться на самостійне опрацювання, теми семінарських занять з розгорнутим планом, рекомендації щодо вивчення даного курсу, рейтингову систему оцінювання та перелік рекомендованої літератури.

Аннотация

Учебная дисциплина «Педагогическое мастерство» относится к циклу профессиональной подготовки докторов философии, содержит информацию о теоретических основах профессионально-педагогической деятельности и психологических закономерностях педагогической деятельности. Комплекс учебно-методического обеспечения раскрывает содержание всех запланированных видов работ. Включает перечень тем с развернутым конспектом лекций, перечень вопросов, выносимых на самостоятельную проработку, темы семинарских занятий с развернутым планом, рекомендации по изучению данного курса, рейтинговую систему оценивания и перечень рекомендуемой литературы.

Summary

Academic discipline "Pedagogical skill" refers to the cycle of training doctors of philosophy, it contains information about the theoretical basis of the professional-educational activities, and psychological aspects of pedagogical activity. This methodological complex reveals the contents of all planned types of work. Includes a list of topics with a detailed synopsis of lectures, the list of issues submitted to the independent elaboration, theme seminars with a detailed plan, recommendations for the study of this course, the rating system of evaluation and a list of recommended literature.

З М І С Т

I.	Загальні відомості	5
II.	Розподіл навчального часу	5
III.	Мета і завдання навчальної дисципліни	6
IV.	Зміст навчального матеріалу	8
1.	Розподіл навчального часу за темами	8
2.	Лекційні заняття	10
3.	Семінарські заняття	40
4.	Самостійна робота	41
V.	Контрольні роботи	42
VI.	Методичні вказівки	42
VII.	Рекомендована література	43
Додаток 1.	Рейтингова система оцінювання	45
Додаток 2.	Перелік питань до заліку	48

I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ.

Комплекс навчально-методичного забезпечення «Педагогічна майстерність» складений відповідно до освітньо-наукових програм підготовки аспірантів КПІ ім. Ігоря Сікорського всіх спеціальностей.

Навчальна дисципліна належить до циклу професійної підготовки.

Навчальну базу дисципліни «Педагогічна майстерність» становлять знання, отримані під час вивчення курсів, що спрямовані на розкриття основ теорії професійно-педагогічної діяльності, психологічних закономірностей педагогічної діяльності, усвідомлення власних професійно-значущих якостей. Міждисциплінарні зв'язки навчальної дисципліни: педагогіка вищої школи, психологія, соціальна психологія, основи психології і педагогіки вищої школи, психологія і методика викладання.

Предметом навчальної дисципліни є комплекс властивостей особистості, який забезпечує високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності.

Навчальна дисципліна «Педагогічна майстерність» вивчається протягом одного семестру, в загальному обсязі 60 годин: аудиторної роботи – 24 години, з яких лекції – 18 годин, практичні заняття 6 годин; самостійна робота 36 година. Розподіл навчального часу та темами наведено у тематичному плані.

Комплекс навчально-методичного забезпечення містить **плани лекційних та семінарських (практичних) занять**, що дає можливість ознайомитися із змістом навчального матеріалу, який опрацьовувався на відповідних заняттях.

Методика оцінювання рівня засвоєння матеріалу навчальної дисципліни передбачає використання рейтингової системи оцінювання. Шкала оцінювання – університетська. Формою семестрового контролю є залік.

II. РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ

Розподіл годин навчальної дисципліни викладено відповідно до робочого навчального плану.

Форма навчання	Всього Кредитів	Розподіл навчального часу за видами занять				Атестація
		Годин	Лекції	Семінарські заняття	СР	
Денна	2	60	18	6	36	залік

III. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою навчальної дисципліни є формування у аспірантів компетентностей:

- **Інтегральна компетентність** – використовувати сучасні шляхи професійного розвитку, підвищувати професійну культуру та педагогічну майстерність;

Педагогічні компетентності

Здатність:

- організовувати оптимальне робоче й навчальне середовище;
- бачити у аспіранті партнера, формувати відношення на основі взаємної поваги та довіри;
- використовувати знання аспірантів, розвивати гнучкість та критичність їх мислення;
- стимулювати у аспірантів інтерес та творчість, активізувати потенційні можливості розвитку;
- формувати здатність до саморефлексії та самовдосконалення.

Професійно-дидактичні компетентності

Здатність:

- забезпечувати якість освіти відповідно до вимог Національної рамки кваліфікацій і Стандартів вищої освіти;
- забезпечувати умови ефективного навчального процесу при проведенні занять;
- реалізовувати технології творчої педагогічної діяльності;
- застосовувати професійну техніку та педагогічний артистизм.
- виховувати та сприяти інтелектуальному розвитку особистості тих хто навчається.

Компетентності контролю

Здатність:

- розробляти засоби діагностики результатів навчання;
- оцінювати навчальні та творчі досягнення аспірантів, використовувати результати для корекції та оптимізації процесу навчання.

Основні завдання навчальної дисципліни

Згідно з вимогами освітньо-наукових програм, аспіранти після засвоєння навчальної дисципліни мають продемонструвати такі результати навчання:

знання:

- ціннісних засад навчально-виховного процесу;
- складових педагогічної майстерності викладача;
- сутності категорії «педагогічна майстерність», складових педагогічної майстерності та їхніх характеристик, критеріїв, рівнів майстерності;
- методів вивчення перспективного педагогічного досвіду, оцінювання творчого потенціалу особистості;
- специфіки, стилів, етапів педагогічного спілкування, ознак особистісно-діалогового спілкування;

- типів, структур, динаміки конфліктів у педагогічних ситуаціях, шляхів їхнього розв'язання;
- культури, техніки, риторичних аспектів педагогічного мовлення;
- основних засобів педагогічної техніки, специфіки, принципів, методів педагогічного артистизму.
- теорії самоуправління і шляхів професійного самовиховання.

уміння:

- раціонально планувати педагогічну діяльність, визначати її завдання, створювати для неї умови;
- організовувати та аналізувати свою педагогічну діяльність;
- визначити основні категорії педагогічної майстерності;
- застосовувати методи науково-педагогічного дослідження;
- розрізняти і критично аналізувати основні педагогічні технології;
- управляти своїм станом та поведінкою, доцільно використовуючи невербальні засоби у спілкуванні;
- аналізувати, вирішувати педагогічні ситуації та педагогічні задачі стратегічного характеру;
- визначити стилі педагогічного спілкування, вирішувати проблеми педагогічного спілкування.

досвід:

- формування та розвитку педагогічних здібностей;
- оволодіння прийомами та способами вирішення конфліктних ситуацій у педагогічній взаємодії.

IV. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Назви розділів і тем	Кількість годин			
	Всього	у тому числі		
		Лекції	Семинарські заняття	СР
1	2	3	4	5
Тема 1. Вступ до вивчення педагогічної майстерності	4	2	-	2
Тема 2. Сутність педагогічної діяльності	4	2	-	2
Тема 3. Витоки педагогічної майстерності	4	2	-	2
Тема 3.1 Гуманістична спрямованість та професійна компетентність як елементи педагогічної майстерності	4	-	-	4
Тема 4. Педагогічна техніка та її характеристики	6	2	2	2
Тема 4.1 Внутрішня та зовнішня техніки педагога	4	-	-	4
Тема 5. Засоби зовнішньої естетичної виразності педагога.	4	2	-	2
Тема 6. Педагогічне спілкування, його сутність і	6	2	2	2
Тема 6.1 Культура педагогічного спілкування та особливості публічного виступу	4	-	-	4
Тема 7. Невербальна комунікація педагога	4	2	-	2
Тема 8. Вербальна комунікація педагога	6	2	2	2
Тема 9. Педагогічний такт	4	2	-	2
Залік	6	-	-	6
Всього годин	60	18	6	36

1. Розподіл навчального часу за темами

Тема 1. Вступ до вивчення педагогічної майстерності

Предмет курсу «Педагогічна майстерність», його зміст, мета та завдання. Структура курсу та його основні категорії. Характеристика методів наукового дослідження педагогічної майстерності: теоретичних та емпіричних. Теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, абстрагування, конкретизація, моделювання. Емпіричні методи: педагогічне спостереження, опитування, експертна оцінка, тестування. Педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний).

Тема 2. Сутність педагогічної діяльності.

Суспільна значущість професії педагога, його функції. Поняття педагогічної діяльності. Змістова характеристика основних компонентів професійної діяльності: мета діяльності, суб'єкт, об'єкт діяльності, засоби діяльності (сукупність дій та операцій, за допомогою яких реалізується діяльність, способи, прийоми впливу викладача на студента); результати діяльності (рівень сформованості необхідних рис та якостей особистості).

Тема 3. Витоки педагогічної майстерності. Елементи педагогічної майстерності: гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічна техніка, педагогічний такт, педагогічна творчість (креативність),

мовна культура. Критерії і рівні педагогічної майстерності: елементарний рівень, базовий рівень, досконалий рівень, творчий.

Тема 4. Педагогічна техніка

Поняття педагогічної техніки та його зміст. Різновиди педагогічної техніки: зовнішня та внутрішня.

Внутрішня техніка: концентрація розумових та фізичних сил педагога на досягненні дидактичної та виховної мети; зняття зайвого напруження; розподіл уваги (велике, середнє, мале коло); спостереження за готовністю суб'єктів учіння до роботи, їхньою реакцією на виклад навчального матеріалу, активністю, створення творчої ділової атмосфери в аудиторії, збереження впевненості, самовладання за будь-яких умов.

Зовнішня техніка викладача та її характеристика. Вербальні засоби – стилістичні (риторичні), фігури, звертання, риторичні запитання, заохочувальні висловлювання, діалогізація мовлення, різноманітне використання інтонаційно-просодичних засобів, створення ефективної вербальної комунікації.

Тема 5. Засоби зовнішньої естетичної виразності педагога. Фізіологічні засоби зовнішньої естетичної виразності педагога (колір шкіри, очей, волосся, зріст, статура, постава, хода). Функціональні засоби зовнішньої виразності (візуальний контакт, міміка, жести, пантоміміка, дистанція). Соціальні засоби зовнішньої естетичної виразності (одяг, взяття, зачіска, прикраси, аксесуари, макіяж).

Тема 6. Педагогічне спілкування, його сутність і особливості

Цілі педагогічного спілкування. Функції педагогічного спілкування (соціально-перцептивна, комунікативно-поведінкова, емоційна, соціальної самопрезентації). Стилi педагогічного спілкування (авторитарний, демократичний, ліберальний). Умови ефективності професійного мовлення педагога.

Тема 7. Невербальна комунікація педагога

Поняття про засоби комунікації педагога. Класифікація невербальних засобів комунікації педагога. Міжособистісний простір у спілкуванні. Пластична техніка (пантоміміка) особистості педагога (емоційне забарвлення пластики, пози). Мімічна техніка (вираз обличчя, контакт очей). Мова жестів.

Тема 8. Вербальна комунікація педагога

Поняття про мову, мовлення, головні складові мовної системи. Різновиди педагогічного мовлення. Функції мовлення педагога. Техніка мовлення педагога. Слухання (рівні, стилі, бар'єри, принципи). Дикція як чіткість вимови, шляхи її поліпшення. Професійні особливості голосу педагога. Словесні дії педагога.

Тема 9. Педагогічний такт

Педагогічний такт його складові та умови вияву. Такт як форма поведінки. Педагогічний такт як міра. Естетичний аспект такту. Особливості вибору

педагогічного такту. Вибір тактики. Специфіка педагогічного такту. Вимоги педагогічної моралі.

2. Лекційні заняття

Лекція 1. Тема 1. Вступ до вивчення педагогічної майстерності 2 год.

Перелік основних питань:

1. Предмет та завдання курсу «Педагогічна майстерність»
2. Завдання та принципи педагогічної діагностики.
3. Методи наукового дослідження педагогічної майстерності викладача.

Завдання на СР: Навести приклади редакції формулювання категорії «педагогічна майстерність». Визначити критерії педагогічної майстерності. Охарактеризувати структуру педагогічної майстерності.

Література

Основна: 1, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 3; 4; 5; 8; 10; 12; 13.

Конспект лекції

1. Предмет та завдання курсу «Педагогічна майстерність»

Однією з передумов розв'язання важливого і складного завдання з підготовки конкурентоздатних професіоналів є підвищення рівня їх педагогічної майстерності.

Педагог майстер досягає високих результатів професійної діяльності, володіє індивідуальним стилем роботи, реалізує свій творчий потенціал за рахунок знання психології студентів і умілого конструювання педагогічного процесу.

До основних завдань дисципліни «Педагогічна майстерність» слід віднести наступні:

1. Аспіранти отримують знання щодо ціннісних засад навчально-виховного процесу; складових педагогічної майстерності викладача, критеріїв, рівнів майстерності; методів, оцінювання творчого потенціалу особистості; типів, структур, динаміки конфліктів у педагогічних ситуаціях, шляхів їхнього розв'язання.

2. Вчаться раціонально планувати організувати та аналізувати педагогічну діяльність, визначати її завдання, створювати для неї умови; аналізувати основні педагогічні технології та застосовувати їх; управляти своїм станом та поведінкою; аналізувати, вирішувати педагогічні ситуації тощо.

Існує кілька підходів щодо визначення педагогічної майстерності.

А.С.Макаренко вважав, що секрет педагогічної майстерності полягає в знанні особливості педагогічного процесу, умінні його побудувати та надати йому руху.

Н. В. Кузьміна - майстерність це комплекс умінь, що необхідні для продуктивного вирішення педагогічних завдань.

Щербаков О.І. розуміє педагогічну майстерність як синтез наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва й особистих якостей педагога.

Критеріями педагогічної майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність).

Майстерність - найвищий рівень педагогічної діяльності, прояв творчої активності особистості педагога. У своєму становленні вона проходить декілька послідовних етапів, переходячи з одного рівня на якісно новий рівень.

2. Завдання та принципи педагогічної діагностики

Діагностика, як система методів і засобів вивчення педагогічної майстерності, створює основу для вивчення сильних сторін викладача, планування шляхів конкретних способів їх закріплення та розвитку в індивідуальному стилі педагогічної діяльності.

Завдання педагогічної діагностики:

1. виявлення особистісних якостей, які впливають на навчально-виховний процес;
2. розробка критеріїв ефективності роботи викладача;
3. фіксація професійно-необхідного рівня знань і умінь викладача.

Вибір методів психологічної діагностики повинен ґрунтуватися на концепції, згідно до якої праця викладача як складна психічна реальність представлена у вигляді трьохрівневої просторової моделі, яка включає в себе: 1) особистість викладача; 2) педагогічну діяльність; 3) педагогічне спілкування.

Під час проведення діагностики слід дотримуватися таких принципів:

Цілеспрямованість діагностики виявляється в потребі співвіднесення організаційних форм, засобів і методів їх реалізації з кінцевою метою.

Адресність діагностики визначається ступенем диференціації її форм і змісту залежно від індивідуальних чи групових особливостей, зумовлених відмінностями статті, посадового статусу, предметної і соціальної спрямованості, рівнем освіти і т. ін.

Педагогічна діагностика не може перетворитися в самоціль, її результати повинні детально аналізуватися і слугувати основою для подальшого вироблення рекомендації щодо корекції та самокорекції особистості і діяльності педагога. Тому важливою є вимога *обліку результатів діагностики в організації праці професіонала*.

Надійність і вірогідність діагностичних процедур визначається тією науковою основою, яка закладена в методи і засоби діагностики. У випадку використання методик, які не відповідають сучасній практиці педагогічної діяльності, не доводиться сподіватися на появу вірогідних даних, здатних змінити педагогічну працю в кращу сторону.

Системність і неперервність вивчення вказує на необхідність багатоаспектного діагностування, яке розглядає різні сторони педагогічної діяльності, професійно та соціально важливі якості особистості. До того ж системність діагностики повинна, безперечно, поєднуватися з її неперервністю.

3. Методи наукового дослідження педагогічної майстерності викладача
Діагностична діяльність передбачає здійснення наступних *операцій*:

а) порівняння, б) аналіз, в) прогнозування, г) інтерпретація, д) інформування, е) контроль.

Порівняння - перший етап процесу діагностики. Здійснюється порівняння попередньої та теперішньої поведінки викладача, чи з поведінкою інших фахівців у даний момент чи в минулому, чи з описом ідеального професіонала тощо).

Аналіз дозволяє визначити, чому поведінка (діяльність) того чи іншого викладача або колективу викладачів відрізняється від його ж попередньої поведінки, від поведінки інших педагогів (педагогічних колективів) чи відхиляється від норми.

Прогнозування дозволяє здійснити екстраполяцію даних, отриманих в результаті співставлень та аналізу, на поведінку в інших ситуаціях чи в майбутньому.

Інтерпретація дозволяє давати оцінку, в якій поряд з його власною точкою зору та очікуваннями присутня також інформація, зібрана ним за певний проміжок часу. Ця інформація повинна бути систематизована, піддана процесу індексації і узагальнена у вигляді концепції, яка містить оцінку.

Інформування як повідомлення педагога щодо результатів діагностичної діяльності дозволяє досягнути розвиваючого впливу.

Контроль - визначити, який вплив здійснюють на педагогів та інших зацікавлених осіб різні методи і процедури діагностики.

Методи наукового дослідження педагогічної майстерності.

Класифікація методів вивчення особистості:

1. За характером участі у проведенні дослідження:
 - пасивні (спостереження, якісний і кількісний аналіз діяльності та ін.);
 - активні (анкетування, тестування, соціометричні методи, проєктивні, апаратурно-технічні методи та ін.).
2. За часом спостереження:
 - одноманітні (анкетування, тестування та ін.);
 - довготривалі (цілеспрямоване спостереження, біографічний метод і т. ін.).
3. За метою вивчення особистості:
 - неекспериментальні (спостереження, анкетування, бесіда, аналіз результатів діяльності)
 - діагностичні (тестування, метод шкал, консиліуми т.п.)
 - пояснення явищ (природній, моделюючий, лабораторний експеримент);
 - визначення можливостей розвитку (формуючий експеримент).

Методи психолого-педагогічної *діагностики умовно можна поділити на дві великі групи.*

По-перше, різноманітні анкети і опитувальники, спрямовані на виявлення особливостей особистості педагога (тести самооцінок), його місце в колективі (соціометрія), визначення рівня його професійної компетентності (тести-ситуації, тести- досягнень).

По-друге, це об'єктивні тести. До них відносяться тести здібностей, сприйняття, тести-міркування, проєктивні тести. Характер визначення інформації за таких умов опосередкований, багато що залежатиме від розуміння змісту тестів. Їх трактування носить надзвичайно індивідуальний характер.

Лекція 2. Тема 2. Сутність педагогічної діяльності 2 год.

Перелік основних питань:

1. Поняття педагогічної діяльності
2. Структура педагогічної діяльності
3. Основні види та напрями та функції діяльності викладача

Завдання на СР: Визначити основні методи діагностики особистості професіонала. Охарактеризувати педагогічну діяльність. Розкрити складові професійно-педагогічної діяльності.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 3; 4; 5; 7; 8; 10; 12; 13.

Конспект лекції

1. Поняття педагогічної діяльності

У широкому розумінні *педагогічна діяльність* розглядається як діяльність, мета якої є виховання підростаючого покоління. Існує кілька підходів до розуміння будови педагогічної діяльності: структурний, функціональний, рефлексивний. Відповідно до головних складових структурного підходу відносять: мету та мотиви, сукупність педагогічних дій, педагогічні вміння й навички.

Педагогічна діяльність - це особливий вид соціальної діяльності, що передбачає передавання від старших поколінь до молодших накопичених людством культури і досвіду, створення умов для їх особистісного розвитку і підготовки до виконання певних соціальних ролей у суспільстві.

Педагогічна діяльність - (грец. *paídos* - дитина і *ago* - веду) - вид діяльності, змістом якого є навчання, виховання, освіта і розвиток особистості вихованців.

Загальна мета діяльності педагога – формування творчої особистості в процесі навчання та виховання. З психологічного погляду мета – це прогнозований людиною результат її діяльності з певним об'єктом (О. Леонтьєв). Результат діяльності демонструє зміни, що відбуваються з об'єктом під час взаємодії людини з ним.

Мотив педагогічної діяльності – це внутрішній рушій, що спонукає педагога до професійної діяльності. Мотивами можуть бути ідеали, професійні інтереси, переконання, соціальні установки та професійні цінності педагога.

Визначені особливості педагогічної діяльності дають підстави розглядати її як своєрідну мету - діяльність, тобто як таку, що надбудовується над діяльністю студента. Йдеться про особливу позицію викладача в системі

взаємодії зі студентами. Її суть полягає в тому, щоб організувати й контролювати діяльність студента, який виступає як об'єкт власної навчально-пізнавальної діяльності. Керівництво активністю іншої людини в психологічній науці пов'язують із рефлексивними процесами.

Предметом педагогічної діяльності викладача вищої школи є організація навчальної діяльності студентів, спрямованої на освоєння ними предметного соціокультурного досвіду як основи й умови розвитку. Об'єктом педагогічної діяльності викладача є учень, студент, вихованець. Це складний об'єкт діяльності, і саме це відрізняє педагогічну діяльність від її інших видів.

Найбільш загальним завданням педагогічної діяльності в освітньому процесі є створення умов для розвитку особистості виховання.

2. Структура педагогічної діяльності

Психологічна наука розглядає педагогічну діяльність як складну багаторівневу динамічну систему, яка містить такі структурні елементи:

1. *Мета* професійної педагогічної діяльності. Вона полягає у вихованні особистості в гармонії із собою, соціумом і природою, залученні людини до цінностей культури. Тобто мета постає як особлива місія, призначення якої — творення і самовизначення особистості в культурі, утвердження людини в людині.

2. *Зміст* викладацької діяльності. Він охоплює процес організації навчальної діяльності студентів, спрямованої на засвоєння ними предметного соціокультурного досвіду як основи і умови розвитку; процес організації власної діяльності.

3. *Засоби* діяльності викладача. До них належать наукові (теоретичні та емпіричні) знання; тексти підручників і результати самостійних спостережень слухачів як носії знань; допоміжні засоби (технічні, графічні, комп'ютерні тощо).

4. *Результат* викладацької діяльності. Ним є розвиток учня, його особистісне, інтелектуальне удосконалення, становлення його як особистості, суб'єкта навчальної діяльності.

5. *Суб'єкт* педагогічної діяльності. Це викладач, інструменти впливу якого — його особистість, знання, уміння, почуття, воля.

6. *Об'єкт* педагогічної діяльності. Він специфічний, оскільки учень є одночасно об'єктом і суб'єктом, адже навчально-виховний процес продуктивний лише за умови поєднання елементів самовиховання і самонавчання учня.

З точки зору педагогіки, до структури педагогічної діяльності входять такі компоненти:

- Педагогічні цілі і завдання.

В будь-який момент педагогічної діяльності викладач має справу з ієрархією цілей і завдань, діапазон яких охоплює як загальні цілі (цілі школи, системи освіти, суспільства), так і оперативні завдання.

- Педагогічні засоби і способи вирішення поставлених завдань.

Вибираючи педагогічні засоби і способи педагогічного впливу, викладач повинен бути зорієнтований в першу чергу:

а) на студента, на стимулювання його морального, емоційного і інтелектуального розвитку, на проектування нових рівнів його психічного розвитку. Головною в даному випадку є ідея розвитку активності і самостійності студентів. Організуючи їх діяльність, педагог повинен будувати управління не як безпосередній вплив, а як передачу студенту тих "основ", з яких він зміг би самостійно приймати свої рішення;

б) на свої особистісні і професійні можливості і здібності. Основними принципами самореалізації викладача виступають: емоційна та особистісна відкритість; психологічне "настроювання" на оптимальну роботу з групою з метою досягнення максимальної переконливості і виразності; задоволеність собою в процесі спільної з студентами творчої діяльності;

в) на вибір і використання методів, організаційних форм взаємодії зі студентами і студентів один з одним; створення умов, які полегшують процес навчання, атмосфери живого спілкування, позитивного емоційно-психологічного клімату.

г) на вибір і трансформування змісту навчального матеріалу, підбір допоміжного, ілюстративного, інформаційного матеріалу, спрямованого на засвоєння учнями системи знань, обґрунтування глибокого зв'язку навчального предмета з життям. Зміст навчального матеріалу повинен поєднуватись з наявними в студента знаннями і внутрішнім досвідом, пробуджувати інтерес, фантазію, можливість розвивати в нього потребу в знаннях, бути відкритим усьому новому, а отже - формувати прагнення до самонавчання, самовиховання і саморозвитку.

3. Основні види та напрями та функції діяльності викладача

Педагогічна діяльність є багатоаспектною.

- *Управлінський аспект* - як викладач аналізує, планує, організує, контролює і регулює процес взаємодії зі студентами.

- *Психологічний аспект* - як впливає особистість викладача на студентів, як педагог враховує індивідуальні особливості студентів, визначає і створює мотиви навчання.

- *Педагогічний аспект* - через які форми і методи викладач передає зміст навчального матеріалу.

Діяльність педагога багатовекторна.

Діагностична діяльність пов'язана з вивченням індивідуально-психічних особливостей студентів, виявленням і визначенням рівня їхньої загальної освіти й духовності, навичок і вмінь, необхідних для ефективно професійної та повсякденної діяльності.

Орієнтовно-прогностична діяльність управління педагогічним процесом передбачає орієнтацію на чітко представлений у свідомості кінцевий результат. Знання суті і логіки педагогічного процесу, закономірностей вікового та індивідуального розвитку студентів дозволяють прогнозувати, як вони сприйматимуть матеріал, перебуваючи під впливом життєвих уявлень, який досвід буде сприяти глибшому проникненню в суть явища.

Конструктивно - проектувальна, передбачає постійне вдосконалення педагогом методики проведення різних навчально-виховних заходів. Характер

використаних методів і конкретна методика насамперед залежать від результатів попередніх дій.

Організаційна діяльність. Від умілого планування навчально-виховної роботи і визначення оптимальних шляхів її реалізації, обґрунтованості конкретних заходів залежать перебіг педагогічного процесу та його конкретні результати.

Практичне здійснення конкретних педагогічних заходів передбачає наявність у викладача навичок і вмінь їх проведення, ефективних педагогічних методик.

Аналітично - оцінювальна полягає в аналізі як власних дій, так і дій студентів, виявленні їхніх позитивних сторін і недоліків, порівнянні отриманих результатів із запланованими тощо.

Дослідницько-творча має пронизувати всі попередні види діяльності та своєчасно наповнювати їх новим змістом.

Напрями діяльності педагога безпосередньо відображають функції педагогічної діяльності.

Лекція 3. Тема 3. Витоки педагогічної майстерності 2 год. .

Перелік основних питань:

1. Структура педагогічної майстерності
2. Критерії і рівні педагогічної майстерності

Завдання на СР: Охарактеризувати елементи педагогічної майстерності.

Визначити професійно значущі якості педагога та умови їх розвитку.

Розкрити функції педагога.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 2; 3; 5; 8; 12; 15; 16.

Конспект лекції

1. Структура педагогічної майстерності

Педагогічна майстерність - комплекс властивостей особистості, який забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності на основі рефлексії. Майстерність полягає в здатності та вмінні зазирнути в себе, оцінити свої дії, стосунки з людьми, пізнати свій внутрішній світ, зрозуміти себе і разом з цим - в умінні бачити і розуміти те, як до тебе ставляться інші люди, як вони тебе розуміють.

До найбільш важливих властивостей педагога-майстра слід віднести: професійну компетентність, (професійні знання), гуманістичну спрямованість, педагогічні здібності, педагогічну техніку, педагогічний такт, культуру мовлення, педагогічну творчість, особисті якості.

Професійна компетентність – знання педагогіки, психології, логіки, принципів, форм і методів навчання і виховання, змісту навчального предмета та індивідуальних особливостей студента; уміння спілкуватися, дохідливо

викладати навчальний матеріал, вести полеміку, керувати дискусією, використовувати наочні посібники і технічні засоби навчання, зацікавлювати і підтримувати увагу, аналізувати та оцінювати знання та вміння студентів, володіти комп'ютером; навички усного мовлення, розподілу власної уваги, орієнтування в часі;

Особисті якості – науковий світогляд, висока моральність, широкий кругозір та ерудиція, духовна культура, оптимізм, емоційна стійкість, витримка, наполегливість, співчуття, терплячість і доброзичливість;

Педагогічна техніка – комплекс умінь та навичок, що дають змогу досягнути оптимальних результатів у навчанні та вихованні студентів (міміка, жести, техніка мовлення, техніка педагогічного спілкування, вміння контролювати власні емоції, настрої тощо);

Педагогічний такт – вміння обирати відповідний тон і стиль спілкування із студентами, колегами;

Педагогічна творчість – заснована на повноті інформації, науковому прогнозі, умінні педагога кожного разу по-новому й ефективно застосовувати в навчально-виховному процесі різні комбінації форм і методів педагогічного впливу. Розмаїття педагогічних ситуацій, виникнення проблем, прагнення підійти до їх вирішення нестандартно на основі своєї уяви обумовлюють педагогічну творчість. Робота «за шаблоном» значно збіднює педагогічний процес і негативно впливає на авторитет педагога;

Гуманістична спрямованість – одна з визначальних характеристик майстерності. Спрямованість – це прагнення особистості до певного роду занять, що базується на стійкому інтересі до нього. Основою її є ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації.

Гуманістична спрямованість – це спрямованість на особистість іншої людини, утвердження духовних цінностей, моральних норм поведінки і відносин тощо;

Культура мовлення – майстерне володіння словом, уміння точно, доступно, емоційно, образно висловлювати свої думки, оскільки всі педагогічні задуми, цілі та завдання реалізуються в педагогічній взаємодії – спілкуванні зі студентами;

Педагогічні здібності – це особливі якості особистості викладача, що зумовлюють успішність педагогічної діяльності.

2. Критерії і рівні педагогічної майстерності

Виділяють такі рівні педагогічної майстерності

Елементарний рівень майстерності характеризується наявністю тільки окремих професійно значущих якостей. На цьому рівні педагог як правило, спирається на досвід викладачів-майстрів. Звичайно на елементарному рівні педагог володіє предметом викладання, але йому не вистачає спрямованості на розвиток студентів, техніки організації діалогу.

Базовий рівень викладач вже володіє основами педагогічної майстерності: гуманістичною спрямованістю, побудовою відносин зі студентами і колегами

на позитивній основі. Ним засвоєний предмет викладання і методично правильно будується навчальний процес.

Досконалий рівень - характерні чітка спрямованість дій викладача, їх висока якість, співпраця в спілкуванні, планування і організація діяльності на тривалий час з метою розвитку особистості, самокритичне ставлення до власного досвіду, самовизначення позитивних та негативних сторін у своїй педагогічній діяльності.

Творчий рівень є найвищим у педагогічній майстерності. Викладач ініціативно і творчо підходить до професійної діяльності, є генератором ідей. Він здатний відходити від традиційних схем, швидко вирішувати проблемні ситуації. Його діяльність відрізняється оригінальністю прийомів взаємодії з опорою на рефлексію. Крім цього такий викладач зданий бачити проблему в цілому, уміє загострити увагу на головному.

Умовою підвищення рівня педагогічної майстерності є цілеспрямоване, безперервне самовдосконалення. При цьому процеси самоосвіти, самовиховання викладачів мають бути певною мірою адміністративно організованими і контрольованими.

Процес самовдосконалення викладача умовно поділяють на чотири етапи:

- самоусвідомлення викладачами важливості педагогічної самоосвіти, самовиховання і прийняття рішення зайнятися професійним самовдосконаленням.

- розробка програми професійного самовдосконалення та планування заходів щодо її реалізації.

- безпосередня практична діяльність з реалізації поставлених завдань самовдосконалення.

- самоконтроль та самокорекція.

М.Фіцула визначає такі рівні педагогічної майстерності:

Професіоналізм є першим ступенем педагогічної майстерності, що передбачає наявність знань про теоретичні основи педагогічної діяльності, її базові засади. Ним володіє випускник вищої школи, в навчальному плані спеціальності якого передбачені відповідні дисципліни.

Другий ступінь педагогічної майстерності пов'язаний з початком викладацької діяльності. В процесі викладацької діяльності інтенсивно і цілеспрямовано відбувається професійне зростання педагога. Ефективність цього процесу залежить від установки на самоосвіту і самовиховання, від наявності відповідної програми, оволодіння педагогічним досвідом досвідчених колег, систематичного підвищення кваліфікації (семінари, курси, науково-методичні конференції тощо).

Поступово рівень педагогічної діяльності викладача зростає, він оволодіває новими педагогічними технологіями, підвищується його психолого-педагогічна культура, розвиваються педагогічні здібності, якості і властивості, збагачується методичний арсенал. Другий ступінь, власне педагогічна майстерність, визначається постійним прагненням до творчості, до пошуку, нових педагогічних засобів, створенням власних прийомів і методик.

Найвищим рівнем педагогічної майстерності є педагогічне новаторство. Викладач-новатор вносить принципово нові ідеї у навчально-виховний процес, розробляє нові методичні системи, створює власні персонал-технології.

Лекція 4. Тема 4. Педагогічна техніка 2 год.

Перелік основних питань:

1. Поняття педагогічної техніки та його зміст
2. Внутрішня техніка викладача, способи саморегуляції
3. Зовнішня техніка викладача та її характеристики

Завдання на СР: Складові педагогічної техніки. Методи формування педагогічної техніки. Розкрити рольовий репертуар педагога.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1, 3, 4, 5.

Додаткова: 2; 4; 6; 7; 8; 10; 12; 13

Конспект лекції

1. Поняття педагогічної техніки та його зміст

Поняття «техніка» походить від гр. *technikos* – вправний, і означає сукупність прийомів та пристосувань.

Поняття «**педагогічна техніка**» включає в себе дві групи компонентів:

- перша група пов'язана з умінням педагога управляти своєю поведінкою, це – оптимальне управління емоціями, настроєм, прояв соціально-перцептивних здібностей; володіння технікою мови; виразна демонстрація вихованцям певних почуттів, суб'єктивного ставлення до тих чи інших дій вихованців; вміння пізнавати їхній внутрішній душевний стан: «Блискучий розум, кмітливості без тренуваних педагогічних умінь, інтуїтивного педагогічного бачення і передбачення, заповзятливості творчо вирішувати навчально-виховні завдання нічого не варті. Обмежений і глибоко нещасливий той педагог, хто розумом пригнічує свої почуття чи не вмiє ними оперувати. Педагогічну дію слід не лише розуміти, а й переживати, опочуттєвлювати»;

- друга група компонентів педагогічної техніки пов'язана з умінням педагога впливати на особистість вихованця і колектив та розкриває процесуальний бік процесу навчання й виховання: дидактичні, організаційні, конструктивні, комунікативні вміння; технологічні прийоми висування вимог, керування педагогічним спілкуванням тощо: «Педагог повинен володіти арсеналом засобів донесення свого досвіду, своїх бачень. Ці засоби завжди індивідуальні, неповторні. Окрім слів, голосу, інтонації, в розпорядженні педагога є ще жест, рух, ритміка... Але найперше і найвагомiше – очі».

Сьогодні поняття «педагогічна техніка» трактується як сукупність умінь та прийомів, що використовуються викладачем для найбільш повного досягнення цілей своєї діяльності та допомагають викладачеві глибше, яскравіше, талановитіше виразити себе, домогтися оптимальних результатів у навчально-виховній роботі. Це комплекс умінь викладача, що сприяють його оптимальній

і творчій поведінці та ефективній взаємодії зі студентами в будь-яких педагогічних ситуаціях.

До основних компонентів педагогічної техніки належать такі уміння:

- спілкуватися вербально (культура і техніка мовлення);
- спілкуватися невербально (міміка, пантоміміка, зовнішній вигляд);
- керувати своїм психофізичним станом (дихання, напруження м'язів, емоції, увага, уява, спостережливість).

Педагогічна техніка дає можливість використовувати психофізичний апарат викладача для досягнення бажаних педагогічних результатів. В тлумачному словнику техніка – це сукупність прийомів, які використовуються для одержання найбільших результатів за найменших витрат людської праці.

2. Внутрішня техніка викладача, способи саморегуляції.

Внутрішня техніка — створення внутрішнього переживання особистості, психологічне налаштування викладача на майбутню діяльність через вплив на розум, волю й почуття.

Важливим напрямком психотехніки є навички саморегуляції педагога, а саме: самонавіювання самопідбадьорювання самопереконавання самосхвалення самозаохочення самопокарання самоконтроль. *Самонавіювання (аутосугестія)* - це психічний вплив людини на саму себе, вироблення нових установок, психічних станів шляхом постійного повторення словесних формул чи викликання яскравих уявлень. З допомогою цього методу можна максимально мобілізувати свої сили і волю, набути навичок самовладання, тобто здатності здійснювати діяльність у ситуаціях, що дезорганізують людину і впливають на її емоційну сферу.

Різновидом самонавіювання є *аутогенне тренування (аутотренінг)* - цілеспрямоване самонавіювання за допомогою словесних формул. Завдяки йому відбувається м'язова релаксація, концентрація уваги, формується уміння регулювати розумову активність із метою підвищення ефективності значущої для людини діяльності.

Сутність *самопідбадьорювання* полягає у зміцненні віри в себе. У процесі самопідбадьорювання використовують такі прийоми: самозаспокоєння; навіювання впевненості у досягненні мети; навіювання впевненості в собі; рівняння на улюбленого героя, авторитетних людей (а їм як було?). Воно може мати форму *самокритики*. Тоді застосовують інші прийоми: зауваження на свою адресу (чому розкис?, не будь розмазною); самокритика у присутності друзів й інших людей тощо.

Самопереконавання – процес доведення собі необхідності формування певних рис чи якостей особистості, обов'язкових для досягнення власного вдосконалення або мети діяльності. Сутність *самонаказу* полягає у велінні самому собі. Це дієвий спосіб формування самовладання й уміння управляти собою навіть у найскладніших ситуаціях. Ефективність самонаказу зростає, якщо він поєднується із самопереконаванням, тобто коли людина постійно знаходить нові докази й аргументи на користь виконання самонаказу.

Самосхвалення – це своєрідне «погладжування» самого себе, висловлювання задоволення собою від досягнутого успіху, зробленого.

Самозаохочення є нагородженням самого себе за досягнутий успіх. У деяких випадках для того, щоб закріпити позитивний емоційний стан від подолання певних труднощів, можна зробити для себе щось приємне (наприклад, піти на прогулянку чи відвідати дискотеку). Таке самозаохочення завжди посилює задоволення від досягнення певного успіху. До самозаохочення вдаються, коли потрібно подолати негативні риси характеру.

Самопокарання доречне і навіть необхідне, коли людина знає, що невдача у певній справі є наслідком її лінощів, байдужості, недбалості тощо.

Самоконтроль – це свідоме самостійне регулювання особистістю своєї поведінки, її мотивів і спонукань на основі виявлення відхилень від загальноприйнятих вимог у думках, вчинках, діях. Механізм самоконтролю охоплює самоаналіз, самооцінювання, самокритику, самообмеження.

3. Зовнішня техніка викладача та її характеристики

Важлива передумова творчого процесу — гармонійна єдність внутрішнього змісту діяльності і зовнішнього його вияву. Педагогові важливо вміти адекватно й емоційно виразно відображувати свій внутрішній стан, думки і почуття.

Елементами зовнішньої техніки викладача є вербальні (мовні) й невербальні засоби.

До вербальних мовних засобів відносяться стилістичні (риторичні), фігури, звертання, риторичні запитання, заохочувальні висловлювання, діалогізація мовлення, різноманітне використання інтонаційно-просодичних засобів, створення ефективної вербальної комунікації.

Риторичне запитання не потребує відповіді у двох випадках. Перший — найпоширеніший, тому що відповідь і так усім слухачам відома, треба тільки актуалізувати її для сприймання слухачем. Другий випадок: риторичним запитанням є таке, на яке ніхто не знає відповіді або її й зовсім не існує, на зразок: Хто винен? Що робити? Куди йдемо? Однак автор, не чекаючи відповіді, вважає за потрібне поставити запитання, щоб підкреслити незвичайність ситуації, трагізм або комізм її, звернути на неї увагу співрозмовників.

Слід зауважити, що фігура риторичного запитання не є такою простою, як здається на перший погляд. Хоча відповідь усім відома, але автор може ставити провокаційні запитання, тому що в нього є на це запитання зовсім інша відповідь (всі думають так, а насправді все інакше). В такий спосіб створюється стилістичний ефект оманливого очікування.

Риторичне звертання — виявляє не тільки власне звертання, а й реакцію, ставлення мовця до ситуації спілкування, предмета, ідей мовця тощо, тобто ця фігура також тримається на "принципі ширості". Саме в риторичних звертаннях предметом звернення буває, як правило, не конкретна особа, а якісь речі, уявлення, поняття, глобальні субстанції тощо.

Риторичний оклик — виражає захоплення, яке мали б зрозуміти всі, приєднатися до мовця, і живе ця фігура також на "принципі ширості". Проте в цій риторичній фігурі може бути провокативний елемент, коли мовець окликом

висловлює для когось, захоплення чимось, але сам його не поділяє, може навіть обурюватися.

Порівняння — зображення предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших предметів. В основі порівняння лежать логічні операції виділення найсуттєвішої ознаки описуваного предмета і пошук іншого предмета, для якого ця ознака є виразнішою, а потім зіставлення з ним і опис цієї ознаки. У порівнянні розрізняють суб'єкт порівняння (те, що порівнюють), об'єкт порівняння (те, з чим порівнюють) і ознаку, за якою один предмет (суб'єкт) порівнюється з іншим (об'єктом). Ознака може визначатися за кольором, формою, розміром, запахом, відчуттям, якістю, властивістю тощо.

Варто звернути увагу на використання просодичних засобів. Це - висота тону, сила звучання, темп, наголос, паузи - тобто ті компоненти, що використовуються для творення ритмічної, інтонаційної або мелодійної, ладово-гармонійної організації мовлення.

Так, ритмічні коливання творять музичні тони, неритмічні - шум. Зміна висоти тону під час мовлення лежить в основі створення інтонаційного зображення фрази. Наприклад, різні типи фраз у різних мовах мають свої особливості зміни тону в процесі мовлення. Сила звучання регулюється здебільшого ситуацією мовлення і залежить від характеру й стану мовця. "Тон голосу, очі і вираз обличчя мовця є не менш красномовним, ніж самі слова" (Ж. Лабрюєр).

Лекція 5. Тема 5. Засоби зовнішньої естетичної виразності педагога 2 год.

Перелік основних питань:

1. Фізіологічні засоби зовнішньої естетичної виразності педагога
2. Функціональні засоби зовнішньої виразності
3. Соціальні засоби зовнішньої естетичної виразності

Завдання на СР: Охарактеризувати засоби зовнішньої виразності педагога. Проаналізувати значення засобів зовнішньої естетичної виразності в педагогічній взаємодії.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1, 2, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 3; 4; 5; 7; 8; 10; 12; 13.

Конспект лекції

1. Фізіологічні засоби зовнішньої естетичної виразності педагога

До них відносяться *колір шкіри, волосся, очей; зріст; статура; постава; хода.*

Виділяють три типи статури: *Статура округлих форм.* Людям з такою статурою інші, як правило, приписують такі якості та риси: емоційність, доброзичливість, довірливість, м'якість характеру, чутливість до сторонніх

впливів. *Атлетична статура*. Характерні риси: енергійність, активність, впертість, цілеспрямованість, впевненість, мужність. *Висока, худорлява статура*. Характерні риси: інтравертність, тяжіння до інтелектуальних видів діяльності, невпевненість, тривожність

Хо́да.

Складові ходи: ритм, динаміка, амплітуда переносу та маса тіла. У різних людей ці показники виявляються по-різному. За ходою можна визначити самопочуття, характер, вік людини.

Типи ходи (за В. Шейновим):

1. *Хо́да стурбованої людини*: поза мислителя, голова опущена, руки сплетені за спиною.

2. *Хо́да людини, що знаходиться у пригніченому стані*: руки в кишенях або у слабкому русі, голова опущена, очі дивляться під ноги, ноги пересуваються із зусиллям.

3. *Впевнена хо́да*: йде швидко, розмахуючи руками, голова тримається прямо.

4. *Хвалькувата хо́да*: високо підняте підборіддя, руки рухаються підкреслено енергійно, ноги чеканять крок - "крокування лідера".

2. Функціональні засоби зовнішньої виразності

До функціональних засобів зовнішньої виразності відносяться візуальний контакт, міміка, жести, пантоміміка, дистанція

Візуальний контакт.

Для розуміння візуального контакту слід враховувати: стан зіниць, тривалість погляду, тип погляду.

Стан зіниць: розширені зіниці - ознака того, що людина збуджена, задоволена; звужені - вороже, негативно налаштована, гнівна. Стан зіниць покупця, клієнта активно враховується в торгівлі: подобається товар - зіниці розширені, не подобається - звужені. Аналізуючи стан зіниць, слід виключати вплив на зіниці природних та психоделічних подразників.

Тип погляду. Існують такі типи погляду: *Діловий погляд* - коли погляд зосереджується в межах умовного трикутника очі - лоб. *Соціальний* - коли погляд зосереджується в межах умовного трикутника очі - рот. *Інтимний* - коли погляд зосереджується в межах умовного трикутника очі - груди (при близькому розміщенні); очі - і нижче грудей (при віддаленому розташуванні). *Погляд ско́са*. Характер погляду залежить від загального виразу обличчя. Якщо загальний вираз обличчя похмурий, куточки губ опущені донизу, такий погляд означає ворожість. Якщо загальний вираз обличчя усміхнений, куточки губ підняті догори - погляд означає зацікавленість. *Погляд з-під опущених повік*. На підсвідомому рівні демонструє бажання, щоб співрозмовник зник з поля зору. Може означати незацікавленість, байдуже чи надмірне ставлення, сором'язливість. *Дуже рухливі очі*. Можуть означати, що людина говорить неправду (детектор брехні) та інформувати про домінуючий канал сприйняття співрозмовника (зоровий, слуховий, кінестетичний).

Міміка

Рухи м'язів обличчя. Оцінюючи міміку, слід враховувати:

1. Загальний вираз обличчя: позитивний, мажорний; негативний, мінорний; індіферентний.

2. Характер складок на лобі: горизонтальні, що означають постійне напружене розмірковування, роздуми, здивування; є характерними для осіб інтелектуальної праці. Вертикальні складки говорять про домінуючий негативний настрій, незадоволення. Варто пам'ятати, що кількість та інтенсивність складок пов'язана, в першу чергу, з типом шкіри (суха шкіра дуже схильна до утворення складок) та характером подразнень шкіри з довкілля (сонце, мороз, вітер тощо).

3. Рот, губи, посмішка. Оптимістична посмішка визначається за характером розміщення куточків губ (підняті вгору). Песимістична - куточки опущені донизу. При щирій посмішці разом з губами посміхаються й очі. Така посмішка виникає перед тим, як людина починає говорити. Нещира посмішка - це посмішка маски (посміхаються тільки губи).

Слід пам'ятати, що справжні почуття відображаються на обличчі раніше (перша сигнальна система), ніж прозвучали слова (друга сигнальна система). Нещирі почуття проявляються одночасно зі словами або трохи пізніше.

Більшість дослідників вважають, що вербальний канал використовується переважно для передачі інформації, невербальний - для вираження міжособистісних стосунків.

Аналізуючи значення жестів, варто враховувати їх конгруентність. Це означає, що жест як знак першої сигнальної системи має підкріплювати, доповнювати сказане. Слова і жести не повинні суперечити, тим більше протиставлятися один одному. Оцінюючи конгруентність жестів, варто користуватися *правилами конгруентності*.

3. Соціальні засоби зовнішньої естетичної виразності

Соціальні засоби - одяг, взуття, зачіска, прикраси, аксесуари, макіяж. Проблема широко вивчалася у психологічній та педагогічній науці.

Вимоги до використання соціальних засобів виразності у професійній діяльності педагога:

Одяг виконує професійну функцію, сприяє вихованню художньо-естетичних смаків оточуючих та гармонійно уособлює професійну діяльність педагога;

- естетично витриманий, ошатний, гарний, у кольоровій гамі переважають помірно насичені барви; модний і елегантний, відображає рівень культури суспільства на даному етапі розвитку; стиль одягу - діловий, але не сіро-буденний; класичне вбрання чоловіка-педагога - строгий костюм і в тон сорочка, краватка; із гардероба педагога виключається: ультрамодний одяг, незвичайний фасон якого відволікає увагу оточення, одяг занадто яскравих тонів, що стомлює і дратує.

Взуття: завжди чисте, відремонтоване, зручне, легке; модне, гарне, елегантне;

підібране таким чином, щоб не завдавати зайвих турбот (фасон, розмір);

- гармонує з індивідуальними особливостями зовнішнього вигляду (зріст, постава тощо).

Прикраси: не відіграють домінуючої ролі в зовнішності педагога, а є лише акуратними художніми мазками, які підсилюють окремі сторони зовнішності;

вибір демонструє почуття міри, смак; не використовує надто дорогих і яскравих коштовностей, щоб не відволікати увагу оточення; прикраси не заважають працювати і спілкуватися з іншими людьми.

Зачіска: волосся завжди чисте, ретельно зачесане; зачіска модна і до лиця; жінка-педагог піклується про те, щоб довге волосся не заважало під час роботи;

чоловік-педагог щоденно голиться, акуратно підстрижений і зачесаний, вуса і борода (якщо є) мають естетичний вигляд; у приміщенні завжди без головного убору.

Макіяж: непомітно підкреслює і підсилює природну привабливість, маскує недоліки; гармонує з одягом, зачіскою, аксесуарами, прикрасами;

- залежить від погоди, пори року, модних тенденцій, індивідуальних особливостей, віку, обставин та часу доби; притаманне почуття міри; парфуми мають тонкий, вишуканий запах; вибір косметичних засобів - доречний та відповідає художньо-естетичним вимогам.

Лекція 6. Тема 6. Педагогічне спілкування, його сутність і особливості 2 год.

Перелік основних питань:

1. Сутність педагогічного спілкування
2. Структура педагогічного спілкування
3. Стилi педагогічного спілкування

Завдання на СР: Охарактеризувати поняття «педагогічна взаємодія». Проаналізувати рівні педагогічного спілкування. Охарактеризувати техніку спілкування, комунікативні вміння педагога, правила педагогічного спілкування.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1, 2, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 7; 8; 10; 11.

Конспект лекції

1. Сутність педагогічного спілкування

Педагогічне спілкування - система способів і прийомів соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якої є обмін інформацією, здійснення виховного впливу та налагодження взаємин.

Функції педагогічного спілкування:

- обмін інформацією між педагогом та студентами;
- міжособистісне пізнання;
- організація та регулювання взаємин і спільної діяльності;

- здійснення виховного впливу;
- педагогічно доцільна самопрезентація педагога.

Педагог у своїй діяльності намагається бути і джерелом інформації, і людиною, яка пізнає іншу людину або групу людей, і організатором колективних діяльності та взаємин. Педагогічне спілкування допомагає викладачу організувати взаємодію на уроці і поза ним як цілісний процес. Не обмежуючись лише інформаційною функцією, воно створює умови для обміну ставленнями, переживаннями, допомагає самоутвердженню школяра в колективі, забезпечує співтворчість у класі.

Основними ознаками педагогічного спілкування на суб'єкт-суб'єктному рівні є: особистісна орієнтація співрозмовників; рівність психологічних позицій співрозмовників; проникнення у світ почуттів і переживань, готовність прийняти точку зору співрозмовника; нестандартні прийоми спілкування.

Залежно від типу взаємодії (суб'єкт-суб'єктна, суб'єкт-об'єктна) спілкування може бути функціонально-рольовим або особистісно орієнтованим. *Функціонально-рольове спілкування* - суто ділове спілкування, стандартизоване, обмежене вимогами рольових позицій. Мета його полягає у забезпеченні виконання певних дій. За такого спілкування особисті мотиви, ставлення педагога й учня не беруться до уваги.

Особистісно орієнтоване спілкування - це складна психологічна взаємодія, яка передбачає виконання певних нормативних функцій з виявом особистого ставлення.

2. Структура педагогічного спілкування

У структурі процесу професійно-педагогічного спілкування виокремлюють такі етапи:

1. Прогностичний етап - моделювання педагогом майбутнього спілкування. На цьому етапі планують і прогнозують зміст, структуру, засоби спілкування. Змістом спілкування є формування мети взаємодії (для чого?), аналіз стану співрозмовника (чому він такий?) та ситуації (що сталося?). Передбачають також можливі способи комунікації, прогнозують сприймання співрозмовником змісту взаємодії.

2. "Комуникативна атака". Педагогові важливо володіти технікою швидкого входження у взаємодію, прийомами динамічного впливу. До найефективніших механізмів впливу належать: зараження; навіювання; переконання; наслідування.

3. Керування спілкуванням. На цьому етапі відбувається обмін інформацією, оцінками інформації; взаємооцінка співрозмовників.

Залежно від способу впливу методи завоювання уваги аудиторії поділяють на пасивні та агресивні. *Пасивні методи* полягають у тому, що викладач фокусує увагу слухачів на своїй особистості, послідовно організовуючи її. *Агресивні методи* використовують сильні, упевнені в собі й експресивні педагоги, миттєво привертаючи увагу аудиторії, неначе гіпнотизуючи її. Такий стан аудиторії вони утримують стільки, скільки потрібно для розв'язання педагогічного завдання.

4. Етап самокоригування - аналіз спілкування. На цьому етапі зіставляють мету, засоби з результатами взаємодії, моделювання подальшого спілкування.

3. Стилї педагогічного спілкування

Стиль педагогічного спілкування - усталена система способів і прийомів, які використовує педагог під час взаємодії.

Стиль педагогічного спілкування залежить від особистісних якостей педагога і комунікативної ситуації. До особистісних якостей, які визначають стиль спілкування, належать ставлення викладача до слухачів (активно-позитивне, пасивно-позитивне, ситуативно-негативне, стійке негативне) та володіння організаторською технікою.

За *активно-позитивного ставлення* педагог виявляє ділову реакцію на діяльність студентів, допомагає їм, реалізує інші потреби в неформальному спілкуванні. Вимогливість, поєднана із зацікавленістю в учнях, викликає взаємодовіру, розкутість, комунікабельність. Пасивно-позитивне ставлення фокусує увагу викладача на вимогливості та суто ділових стосунках. Таке спілкування характеризується сухим, офіційним тоном, неемоційністю, що збіднює спілкування і гальмує творчий розвиток вихованців. *Ситуативно-негативне ставлення*, що залежить від зміни настрою викладача, породжує в студентів недовіру, замкненість, нерідко лицемірство, брутальність тощо. Викликаючи негативне ставлення до себе, викладач працює і проти предмета, який викладає, і проти школи, і проти суспільства загалом. Стійке негативне ставлення характеризується виявом грубості, використанням образливих, принизливих висловів, постійним недотриманням правил професійної етики, педагогічного такту.

Ставлення до студента детермінує організаторську діяльність викладача, визначає загальний стиль його спілкування, який може бути *авторитарним, ліберальним і демократичним*.

За *авторитарного стилю спілкування* викладач сам вирішує всі питання життєдіяльності класу, визначає кожну конкретну мету, виходячи з власних установок; суворо контролює виконання будь-якого завдання і суб'єктивно оцінює досягнуті результати.

Ліберальний (поблажливий, анархічний) стиль спілкування характеризується прагненням педагога не брати на себе відповідальності. Ліберальний стиль є засобом реалізації тактики невтручання, яка ґрунтується на байдужості і незацікавленості проблемами.

Демократичний стиль спілкування передбачає зорієнтованість викладача на розвиток активності студентів, залучення кожного до розв'язання спільних завдань. В основі керівництва - опора на ініціативу класу. Демократичний стиль є найсприятливішим способом організації взаємодії педагога і студентів.

Стиль спілкування визначає проактивний, реактивний і надактивний типи викладачів. *Проактивний тип* - ініціативний в організації спілкування, індивідуалізує свої контакти з вихованцями. Його настанови змінюються відповідно до досвіду. Він знає, чого хоче, і розуміє, що в його поведінці сприяє

досягненню мети. *Реактивний тип* - гнучкий у своїх настановах, але внутрішньо слабкий. Не він особисто, а вихованці визначають характер його спілкування з класом. У нього нечіткі, розмиті цілі та пристосувальна поведінка. *Надактивний тип* - схильний до гіпертрофованого оцінювання своїх слухачів і вибудовування нереальних моделей спілкування; вважає, якщо студент активніший від інших, то він бунтар і хуліган, а коли пасивніший - ледар і нероба. Такі оцінки змушують викладача відповідно діяти: він час від часу вдається в крайнощі, підпорядковуючи своїм стереотипам поведінку слухачів.

Залежно від продуктивності виховного впливу розрізняють такі стилі педагогічного спілкування (Віктор Кан-Калик):

1. Спілкування на основі захоплення спільною творчою діяльністю.
2. Спілкування на основі товариської прихильності.
3. Спілкування-дистанція.
4. Спілкування-залякування.
5. Спілкування-загравання.

У педагогічному спілкуванні надзвичайно важливою є установка педагога.

Установка - стійка схильність людини, яка спонукає її орієнтувати свою діяльність у певному напрямі й діяти послідовно щодо всіх об'єктів і ситуацій, віддзеркалює стан особистості на основі взаємодії між потребами та їх задоволенням, забезпечує легкість, автоматичність та цілеспрямованість поведінки.

Стиль спілкування має відповідати сутності особистості. Тому не можна копіювати стилі спілкування найближчого соціального оточення, запозичувати запропоновані стереотипи педагогічних дій. Кожній людині слід мати достатньо знань про власне Я і зіставляти свої індивідуальні якості та можливості зі змістом і формами власної комунікативної поведінки.

Отже, педагогічне спілкування буде продуктивним лише тоді, коли ґрунтуватиметься на повазі до особистості студентів, розумінні їх потреб та інтересів, на вмінні правильно оцінювати ситуації і обирати необхідний тип спілкування

Лекція 7. Тема 7. Невербальна комунікація педагога 2 год.

Перелік основних питань:

1. Поняття про невербальні засоби комунікації педагога та їх класифікація.
2. Характеристика компонентів невербального спілкування.

Завдання на СР: Охарактеризувати значення невербальних засобів комунікації педагога в педагогічній діяльності. Проаналізувати мову жестів педагога та особливості її інтеграції з вербальними засобами. Дати характеристику мимічної техніки педагога.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1, 2, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 3; 4; 5; 7; 8; 10; 12; 13.

Конспект лекції

Науковцями доведено, що 60—80% комунікації відбувається з використанням невербальних засобів, значущість у спілкуванні міміки, жестів становить 55%, інтонації — 38%, слів — 7%, більше 90% інформації у перші секунди спілкування передається невербальними засобами.

Невербальна комунікація — процес взаємообміну інформацією шляхом використання для передавання повідомлень невербальних (немовних) засобів комунікації.

Невербальна комунікація передбачає передачу інформації без використання будь-яких видів усного та писемного мовлення. Невербальні засоби поділяються на первинні, природні мови, в яких використовуються можливості людського обличчя і тіла (пантоміма, міміка, система жестів), і вторинні, штучно створені

Невербальне спілкування виконує наступні функції: посилює емоційну насиченість сказаного; є показником рольових відносин; створює образ викладача і підтримує оптимальний психологічний клімат на занятті.

Серед засобів невербального спілкування можна виділити наступні основні компоненти:

- просторова структура спілкування;
- інтонація (одноманітна - монотонна, мінлива - рухома);
- дикція (чітка, нерозбірлива);
- темп мови (повільний, помірний, швидкий);
- тембр голосу (чистий, об'ємний, красивий, глухий, плоский);
- тембр мовної (милозвучна, глухий, дзвінкий);
- міміка (статична, рухлива, виразна);
- контакт очей (дотримується, не дотримується);
- жестикуляція (помірна, стримана, надлишкова);
- постанти (розслаблені, скуті, вільні);
- зовнішній вигляд (естетичний, неестетичний).

2. Характеристика компонентів невербального спілкування

- Просторова структура спілкування. Американський антрополог Е. Холл норми наближення людини до людини класифікує наступним чином:

1. Інтимна відстань – спілкування самих близьких людей (від 0 до 45 см);
2. Персонально-партнерські відносини людей рівного соціального статусу (від 45 до 120 см);
3. Соціально-формальне спілкування. Наприклад, начальник і підлеглий (від 120 до 400 см);
4. Публічне спілкування – при виступі перед аудиторією (від 400 до 750 см);

Взаєморозташування співрозмовників також має певне значення. Позиція лицем до лица, навпроти один одного – вказує на напружені і загострені відносини. Позиція, коли співрозмовники сидять пліч-о-пліч вказує на співпрацю і дружнє ставлення.

- Постава. Виділяють закритий і відкритий види постав:
- Закрита постава (людина намагається закрити передню частину тіла і зайняти якомога менше місця в просторі) – означає недовіру, незгоду, протидія, критика.
- Відкрита постава (стоячи, руки розкриті долонями вгору; сидячи – руки розкинуті, ноги витягнуті) – довіра, згода, доброзичливість, психологічний комфорт.
- Жести (від фр. geste – діяння) – це рухи тіла, що супроводжують мову, підсилюючи її виразність. Жести інформують оточуючих про наші переживання. Так при посиленні переживань збільшується кількість жестів, виникає загальна метушливість.

Виділяють три групи жестів – *механічні, описові та психологічні*. Механічні жести широко розповсюджені, мають у переважній більшості побутовий характер, привітання за руку; рухи вашої руки при поклони; привітання на відстані; запрошення майбутнього співрозмовника пройти до кімнати, сісти за стіл. Такі жести необхідні. Вони вносять різноманітність у спілкування, насичують його чуттєвими ознаками.

Психологічні жести виражають почуття людини. Вони не завжди збігаються з тими словами, які виказує мовець. Точніше, психологічні жести збігаються не з текстом, а з підтекстом, із внутрішнім образом.

Жести названих груп не мають бути механічним доповненням до слів, а перебувати в органічній єдності з мисленням, внутрішніми психологічними образами. Надмірна кількість жестів також не завжди виправдана. Тим більше, коли викладач часто повторює один і той же жест. Адже основну роль відіграє перший жест, який підкріплює думку. Він несе у собі основне смислове й вольове навантаження. Інші жести – це як коливання за інерцією. Вони згладжують силу першого жесту, а інколи й послаблюють його.

У пошуках доцільних жестів викладач має діяти в кількох напрямках: 1) особистісному: жести, які сприяють вираженню особливостей психічного стану власної особистості; 2) типовому: властиві тим літературним персонажам, про яких говорить викладач; 3) історичному: педагог прагне передати характерні особливості окремих історичних постатей; 4) національному: для представників різних національностей характерні певні жести, які відображають особливості їхнього менталітету, культури (наприклад: в українців рух голови згори вниз означає ствердження, а зліва направо – заперечення, у болгар – навпаки).

Жести педагога мають бути органічними й стриманими, без різких широких вимхів і гострих кутів. Потрібно стримувати себе стосовно жестикуляції, пам'ятаючи, що жести – лише доповнення до вербальних засобів.

За іншою класифікацією жести поділяють на комунікативні, описові, модальні. Комунікативні жести мають наступні значення: привернення уваги, підкликання, вітання і прощання, вдячність, похвала, схвалення, згода, несхвалення, презирство, застереження, заборона, загроза, перемога, примирення, визнання себе переможеним, дружнє ставлення, каяття, вказівка, подив.

Описові жести мають наступні значення: лінійний розмір, площа, об'єм, форма, властивості матеріалу, швидкість, прискорення, коливання, вібрація. Виконуються такі жести наступним чином: розведення і зведення рук з відкритими долонями; рука, піднята над підлогою чи столом; демонстрація кінчика мізинця; зближення великого і вказівного пальців; об'ємні рухи в сторони обома руками, що описують замкнену траєкторію; рухи руками й пальцями, що повторюють контур об'єкта; пружинні рухи руками або зап'ястям, (пружність).

Модальні жести мають наступні значення: незнання, заперечення, роздуми, зосередженість, страждання, пригніченість, відраза, розчарування, задоволення, радість, захват, дефіцит часу. Такі жести виконуються наступним чином: часте заперечливе хитання головою з боку в бік; рука, що підпирає підборіддя; потирання скроні; заламування рук, прикладання їх до обличчя; опущені плечі, схилена голова, зігнута фігура.

- Міміка – це мистецтво виявляти свої думки, почуття, психічний та інші стани за допомогою виражальних рухів м'язів обличчя. Міміка (від гр. *mimikos* – наслідувальний) – виразні рухи м'язів обличчя, що є однією з форм прояву тих чи тих почуттів, настроїв людини.

Міміка відіграє особливу роль у передачі інформації. Основне навантаження несуть брови, області навколо очей і сам погляд. Психологи відзначають, що напрямок погляду в процесі спілкування залежить від індивідуальних відмінностей, змісту спілкування і від попереднього розвитку цих взаємин. Коли людина формує думку, то найчастіше дивиться в бік, коли думка готова – на співрозмовника. Візуальний контакт свідчить про налаштування до спілкування. Міміка обов'язково повинна доповнюватися пантомімікою.

- Пантоміміка – це виражальні рухи всього тіла людини або окремих його частин, пластика тіла. Пантоміміка допомагає педагогу виокремити основне, намалювати образ.

У процесі невербального педагогічного спілкування педагога і студента провідну роль відіграє педагогічний артистизм, вміння педагога поєднувати емоційно-психологічні та фізичні дії.

Важливе місце в системі мімічних засобів посідають очі. Народна мудрість говорить: «Очі – дзеркало душі людини». Серйозну невербальну функцію несе на собі погляд викладача. Пильний погляд посилює вселяє ефект слова, а важкий – насторожує і відштовхує. Відомо, що кожна дитина потребує візуального контакту з викладачем, його уваги, особистісно зацікавленого погляду. Але необхідно знати, що погляд, який триває більше 10 секунд, викликає у співрозмовника почуття дискомфорту.

Невід'ємною частиною невербального спілкування є тактильні впливи. До них відносяться рукостискання, поплескування, дотики. Вони більше ніж інші невербальні засоби виконують функцію індикатора рольових відносин.

Різновидом невербального спілкування є запахи – природні і штучні. Вони є додатковим індикатором культури педагога. Співрозмовника відштовхують

запахи, що свідчать про тілесну недоглянутість, пристрасть до куріння, зловживання духами.

Використання на заняттях прийомів невербального спілкування сприяє не тільки більш глибокому розумінню навчального матеріалу, активізації уваги студентів, а й сприяє розвитку комунікативних можливостей, внаслідок чого він стає більш здатним до міжособистісних контактів і відкриває для себе більш широкі можливості для особистісного розвитку. Так, впродовж перших дванадцяти секунд спілкування при знайомстві на частку невербальних сигналів припадає приблизно 92% всього обсягу прийнятої інформації.

Процес комунікації ускладнюють такі помилки викладача

- несформованість професійно-педагогічної уваги (недостатня стійкість, неоптимальний її розподіл, педагогічно невиправдана форма вираження);
- невиразні контакт очей, пантомімічна і жестикуляційна експресія, відхилення корпусу тіла від співрозмовника, негативні рухи головою;
- інтенсивна жестикуляція, повільний або надто швидкий темп мовлення, нерозвиненість емпатії (нездатність поставити себе на місце студентів);
- монотонність мовлення, нечітка дикція, невміння використовувати інтонації голосу, паузи, неправильність наголосів, часте мовчання;
- скутість рухів, відсутність значущих жестів, невиразність погляду;
- захопленість предметним змістом матеріалу.

Культура застосування невербальних засобів педагогічного спілкування відображає рівень педагогічної майстерності педагога і створює його імідж.

Лекція 8. Тема 8. Вербальна комунікація педагога 2 год.

Перелік основних питань:

1. Поняття про мову і мовлення . Види та функції педагогічного мовлення.
2. Техніка мовлення викладача.
3. Слухання, рівні слухання.

Завдання на СР: Охарактеризувати види педагогічного мовлення. Проаналізувати техніку мовлення педагога, можливі недоліки та способи їх подолання.. Вплив особливостей голосу педагога на сприйняття інформації слухачами.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1, 2, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 3; 4; 5; 7; 8; 10; 12; 13.

Конспект лекції

1. Поняття про мову і мовлення . Види та функції педагогічного мовлення.
Вербальна комунікація є універсальним знаряддям міжособистісної взаємодії .

Вербальна (лат. *verbalis*, від *verbum* — слово) комунікація (лат. *communicatio* — зв'язок, повідомлення) — процес взаємообміну інформацією за допомогою мови (усної, писемної, внутрішньої), який відбувається за своїми внутрішніми законами, вимагає активної розумової діяльності та ґрунтується на певній системі ustalених норм.

Вербальні засоби комунікації утворюють знакову систему, найменшою предметно-значущою одиницею якої є слово (вислів), поєднане з іншими словами за правилами цієї самої знакової системи.

У своїй комунікативній практиці людина здійснює внутрішнє і зовнішнє мовлення, які становлять певну єдність, що не виключає специфічності кожної з форм мовленнєвої діяльності.

Зовнішнє мовлення поділяють на усне (звукове) і писемне, які різняться за формою, способом використання мови як системи, механізмами породження і сприймання. Відмінність між ними переважно функціональна.

Усне мовлення — засіб безпосередньої комунікації в присутності обох мовців чи обох сторін, яка відбувається завдяки сприйманій органами слуху, артикуляції мовних звуків і розрахована на передавання інформації іншим

людям з метою впливу на їхню поведінку й діяльність.

Усне мовлення може відбуватися і за перебування співрозмовників на значній відстані один від одного (за допомогою технічних засобів). У зв'язку з цим за ситуативними ознаками його поділяють на прямо-контактне (виступи, доповіді, лекції, розповіді та ін.) і опосередковано-контактне (монологічне мовлення по радіо, телебаченню, комунікація у комп'ютерних мережах).

Писемне мовлення засіб комунікації між людьми, які перебувають чи перебували в різних обставинах, у різних місцях, живуть або жили в різні історичні періоди, через умовне відображення цих звуків на письмі.

Різновидами мовлення педагога є:

а) монолог (монологічне мовлення) — тривале, одностороннє говоріння, не розраховане на негайну словесну реакцію у відповідь; акт тривалого і цілеспрямованого впливу на слухачів;

б) діалог (діалогічне мовлення) — мовлення безпосередньо протиставлених один одному мовців, ланцюг словесних взаємодій.

Внутрішнє мовлення — внутрішній, незвуковий тип звертання особи до себе чи до уявного співрозмовника; особливий внутрішній план мовлення, більш глибокий, ніж семантичний; механізм мовного мислення; живий процес народження думки в слові.

У процесі переходу від внутрішнього мовлення до зовнішнього відбувається «переструктурування мовлення». У мовленнєвій комунікативній практиці внутрішнє мовлення забезпечує підготовку зовнішнього мовлення (обдумування, планування, постановка й розв'язання у свідомості мовця різноманітних пізнавальних завдань), сприйняття мовлення співрозмовника, внутрішній діалог («розмова» із собою), спогади, роздуми, мрії, регуляцію поведінки, опрацювання отриманої інформації.

Рефлексивна діяльність має супроводжувати всю комунікаційну діяльність педагога, передбачаючи взаємне вислуховування, послуговування ціннісними

набутками, переживання. Завдяки їй суб'єкт комунікації має змогу прогнозувати процес комунікації, передбачити його наслідки, своєчасно скоригувати його.

Р.Короткова вирізняє такі функції мовлення викладача, психолога:

- дидактична – проявляється у мотивації, презентації знань, стимулюванні уваги а за умови аудиторії, управлінні її інтелектуальною діяльністю, забезпеченні зворотного зв'язку у спілкуванні;
- експресивна – забезпечує емоційність подання навчальної інформації та реалізується за умови здатності мовця до тлумачення матеріалу; акцентуванні мовлення на певних положеннях; наявності умінь здійснювати навіювання, засудження, схвалення, заохочування та ін.;
- перцептивна – реалізується у спрямованості (орієнтації) мовлення на конкретну аудиторію, з якою необхідно знайти спільну мову;
- сугестивна – уміння впевнювати (досягається завдяки властивостям голосу викладача й артикуляційній виразності мовлення);
- організаторська – ґрунтується на використанні мовленнєвих засобів для організації роботи;
- науково-пізнавальна – проявляється у залученні тих, хто навчається до творчих пошуків, формуванні у них активної життєвої позиції та інтересу до всього прогресивного через введення у навчально-виховний процес досягнень науки і практики;
- комунікативна – спрямовується на досягнення педагогічного співробітництва (взаємоінформування, взаємоповага, співчуття, взаєморозуміння, взаємодія).

2. Техніка мовлення викладача.

Техніка мовлення - сукупність прийомів фонаційного дихання, голосоутворення, дикції, доведених до автоматичних навичок, що забезпечують ефективність здійснення мовного впливу на співрозмовника.

Техніка мовлення забезпечується функціонуванням:

- мовленнєвого голосового апарату - органів дихання (легені, грудна клітина, діафрагма і м'язи, що забезпечують процес закачування та виштовхування повітря);

- вібраторів: голосових зв'язок, що кріпляться до задньої стінки гортані і у розслабленому вигляді нагадують римську цифру 5;

- резонаторів, до яких відносять: гортань, горло, ротову та носову порожнини;

- артикулятори, які складають: губи, зуби, язик, піднебіння.

Особливості голосу викладача

Голос – сукупність різних за висотою, силою і тембром звуків, які виникають у результаті коливань голосових зв'язок. Звук, що утворюється на видиху, викликає скорочення голосових зв'язок. Ці зв'язки – особлива м'яза, яка може напружуватись як повністю, так і частково, що зумовлює різні частоти коливань зв'язок. Так, коливання за всією їх довжиною обумовлюють

виникнення самого низького тону, а коливання на більш коротких ділянках забезпечують появу звуку високих тонів.

Добре поставлений голос викладача дає можливість передати у слові, яке звучить, різні смислові відтінки, допомагає студентам краще сприймати думки, створює певний емоційний настрій. Монотонний, нерозвинутий голос негативно позначиться на сприйнятті інформації аудиторією.

Основні якості професійного голосу.

Сила звуку – це інтенсивність звукових коливань, яка пов'язана з їх амплітудою. Людина сприймає різні за силою звуки як більш гучні, чи більш тихі.

Гучність – суб'єктивна характеристика звуку. Голос психолога повинен характеризуватися достатньою силою звуку, щоб його почули в будь-якій частині аудиторії і за відсутності технічних засобів його підсилення.

Благозвучність голосу проявляється у чистоті звучання, відсутності неприємних призвуків (хрипота, сипіння, гнусавість тощо). Уміння викладача надати голосу благозвучності сприймається студентами (на підсвідомому рівні) як ознака вихованості, інтелігентності, вимогливості до себе.

Летючість голосу – одна із важливих характеристик професійного голосу викладача, яка виявляється в умінні спрямувати звук до потрібної точки, тобто довести до кожного слухача.

Висота звуку (або висота голосу) визначається частотою коливань голосових зв'язок. У чоловіків висота голосу у середньому 100 -250 Гц, у жінок в середньому 200-4 Гц. Діапазон висоти для людського голосу може становити від 80 Гц до 1300 Гц (приблизно 4 октави). Діапазон висоти для людського голосу визначається як сукупність звуків різної висоти, які посилені людському голосу . Розвиток діапазону голосу залежить від умілого використання дихання та резонаторів акустичної системи. Для посилення звуку голосу необхідно, в першу чергу, активізувати дихання, а потім використати резонатори (акустична система, що підсилює звук).

Шумостійкість голосу – його властивість протистояти зовнішнім звуковим перешкодам. Ця характеристика стає притаманною голосу тоді, коли його гучність певною мірою перевищує гучність різних перешкод, а його тембр контрастує зі звучанням навколишніх звуків.

Адаптивність голосу – властивість пристосовуватись до відповідної акустики, зумовленої величиною, формою, особливостями приміщення, в якому потрібно говорити, кількістю й особливостями розміщення слухачів. Адаптивність, як підкреслює в дисертаційному дослідженні Р.Короткова, можлива лише в тому випадку, коли голосу притаманні різні градації гучності, велика різноманітність тембрів, широкий висотний (мелодійний) діапазон.

Сугестивність голосу – властивість захоплювати тих, хто навчається . та впливати на їх емоції незалежно від змісту промовлених слів. Виділяється три рівні сугестивності голосу. Перший з них характеризується тим, що слухач пройнятий змістом мовлення того, хто говорить, тому що його голос привертає увагу та вирізняється із багатьох інших голосів. Другий рівень сугестивності голосу відрізняється від першого більш сильною емоційною реакцією: мовець

за допомогою голосу викликає співпереживання своїм почуттям, настроює емоції слухачів відповідно до своїх переживань. Третій (вищий) рівень виявляється в тому, що реакція слухачів набуває адекватного характеру. Тому вони роблять певні рухи, дії або, навпаки, гальмують їх залежно від особливих відтінків голосу мовця.

Витривалість – властивість професійного голосу, що характеризує його з позиції високої працездатності голосового апарату, яка проявляється у витримуванні довготривалого мовленнєвого навантаження без шкідливих фізіологічних наслідків зі збереженням тембральних, динамічних і висотних параметрів.

Важливою характеристикою голосу є його тембр. (забарвлення голосу, яке визначається кількістю додаткових тонів (обертонів), що накладаються на основний тон). Суб'єктивно тембр голосу ми сприймаємо як приємний або неприємний, м'який, металевий, верескливий і т.п. Тембр голосу кожної людини індивідуальний, що залежить від апарату вимови (насамперед, роботи необхідних резонаторів). Тембр голосу змінюється не тільки з віком, а й залежить від фізичного та емоційного стану людини.

Уміння володіти голосом – важливий показник педагогічної майстерності. Необхідними якостями голосу психолога є такі: приємний тембр, сила, летючість, витривалість, широкий діапазон. До недоліків голосу психолога слід віднести: неприємний тембр, хрип, сипіння, вузький діапазон, напруження звучання.

Дикція

Одним з елементів техніки мовлення є дикція, що у перекладі з латинської значить вимова, або манера вимовляти слова.

Вказаний термін визначається ще як ясність і чіткість у вимові слів, складів і звуків.

Кожному звуку мовлення відповідає або певне статичне положення, або динаміка зміни артикуляторних органів, тобто певна артикуляція.

Правильна артикуляція полягає у таких рухах її органів, які відповідають місцю і способу утворення звука. Таким чином, ця артикуляція свідчить про те, наскільки добре людина засвоїла необхідні артикуляторні рухи.

Ступінь чіткості артикуляції – показник, який впливає на розбірливість усного мовлення. Для досягнення високого ступеня цієї чіткості потрібне тренування і укріплення м'язів артикуляторного апарату.

3. Слухання, рівні слухання

Слухання - це процес, у ході якого встановлюються зв'язки між людьми, виникає відчуття взаєморозуміння, яке робить ефективним будь-яке спілкування.

Розрізняють рефлексивне та не рефлексивне слухання. Психоемоційними механізмами, що забезпечують здійснення рефлексивного та неререфлексивного слухання, є рефлексія, емпатія, ідентифікація.

Рефлексивне слухання - слухання з втручанням та аналізом. Види втручання:- невербальне (емпатія);- вербальне:- парафраз,- уточнення - редагування, вербалізація, резюмування.

Нерефлексивне слухання - слухання без втручання, без відображення почуттів.

Під час педагогічного спілкування можуть виникати різноманітні перепони, що заважають продуктивній взаємодії. Це різноманітні бар'єри.

Бар'єри комунікації - це психологічні перешкоди на шляху адекватної передачі інформації між партнерами по спілкуванню.

Лекція 9. Тема 9. Педагогічний такт 2 год.

Перелік основних питань:

1. Педагогічний такт його складові та умови вияву.
2. Особливості вибору педагогічного такту.
3. Вимоги педагогічного такту

Завдання на СР: Розкрити основні умови формування та розвитку педагогічного такту. Розкрити структуру педагогічного такту як показника педагогічної культури викладача. Визначте основні професійні якості викладача

Література

Основна: 1, 3, 4, 5.

Додаткова: 1; 3; 4; 5; 7; 8; 10; 12; 13.

Конспект лекції

1. Педагогічний такт його складові та умови вияву

Педагогічний такт – це суто професійна якість викладача. При його визначенні необхідно виходити із розуміння моралі і творчого характеру педагогічної діяльності.

Педагогічний такт — це педагогічно грамотне спілкування в складних педагогічних ситуаціях, уміння знайти педагогічно доцільний і ефективний спосіб впливу, відчуття міри, швидкість реакції, здатність швидко оцінювати ситуацію і знаходити оптимальне рішення.

Педагогічний такт також виявляється в умінні керувати своїми почуттями, не втрачати самовладання, емоційну врівноваженість у поєднанні з високою принциповістю та вимогливістю, з чуйним людським ставленням до студента. Він вимагає критичності і самокритичності в оцінці своєї праці, нетерпимості до шаблону, формалізму, застою думки і справи, до бюрократизму і пихи, поваги. Педагогічний такт реалізується через мову і стиль поведінки.

Сутність педагогічного такту полягає в педагогічно доцільному ставленні та впливі педагога на студентів у вмінні налагоджувати продуктивний стиль спілкування. К. Д. Ушинський, який володів справжнім педагогічним тактом,

писав, що жоден педагог "ніколи не може стати хорошим вихователем практиком без такту. ...Ніяка психологія не спроможна заступити людині психологічного такту, який незамінний у практиці в силу того, що діє швидко і вмить... і який передбачає приязнь без удаваності, справедливість без причепливості, доброту без слабкості, порядок без педантизму і, головне, постійну розумову діяльність".

Складові педагогічного такту: психолого-педагогічна грамотність; педагогічна винахідливість; ініціативність і осмислення дій; довіра і повага; спостережливість і уважність; уміння передбачати;

витримка і самовладання; педагогічна кмітливість; емоційна культура; вимогливість і доброзичливість; чуйність і милосердя; уміння все бачити, але не все «помічати».

Педагогічний такт припускає:

- повагу до студентів і вимогливість до них;
- розвиток самостійності студентів у всіх видах діяльності і тверде педагогічне керівництво їх роботою;
- увага до психічного стану студента, розумність і послідовність вимог до нього;
- довіра до студентів і систематична перевірка їх навчальної роботи;
- педагогічно виправдане поєднання ділового та емоційного характеру відносин зі студентами тощо.

2. Особливості вибору педагогічного такту

У процесі активного спостереження за студентами викладач може скористатися усними й письмовими відповідями студентів на окремі запитання, даними спеціальних бесід з ними тощо. Можна знайти багато способів швидше і глибше познайомитися зі студентами. Важливо зробити це вчасно, щоб студенти не подумали, що викладач неспостережливий.

Уважливість. Студенти, як відомо, чутливі до того, як ставиться до них викладач, особливо тоді, коли вони люблять і поважають його. Їх може образити не тільки окрик, незаслужений докір, несправедлива оцінка тощо, а й проста неуважність до них, небажання їх вислухати, зважити на їх прохання, навіть підійти до них чи кинути погляд у їхній бік. Хоч у якій би формі виявлялася неуважність до студентів, вона завжди негативно позначається на їхніх стосунках з викладачем.

Довіра. Педагогічний такт передбачає наявність у викладача повної довіри до внутрішніх сил студентів. Кожний з них, незалежно від здібностей, повинен бути впевненим, що успіх у навчанні залежить тільки від його бажання і старанності. До студентів і в навчанні, і у вихованні слід підходити, за висловом А. С. Макаренка, з оптимістичною гіпотезою, хай навіть з ризиком помилитися.

Справедливість. Справедливому викладачу студенти можуть пробачити й деяку його офіційність, сухість і навіть грубість. А якщо справедливий викладач ще й тактовний, веселий, привітний, то авторитет його серед студентів величезний.

Витримка і самовладання. Для педагогічного такту викладача велике, а іноді й вирішальне значення мають такі його вольові риси, як витримка і самовладання. Звісно, це не означає, що викладач мусить завжди, хоч щоб сталося, бути якимсь незворушним, абсолютно спокійним. Він може інколи й «спалахнути», «вибухнути», як говорив А. С. Макаренко, але такі свої «спалахи» він завжди повинен контролювати. У стані, близькому до афекту, не кажучи вже про афект, дуже важко прийняти рішення. Разом з утратою витримки і самовладання педагог нерідко втрачає вест свій авторитет у студентів, а то навіть і право на свою професію.

3. Вимоги педагогічного такту

Найбільш важливою вимогою є *уміння викладача оцінити ситуацію*, яка може призвести до якихось порушень і, відповідно, потребує тактичного втручання. До таких ситуацій слід віднести:

– коли педагог вимушений «поставити» студента у незручне становище і необхідно лише пом'якшити ситуацію;

– коли педагог мимовільно, сам того не бажаючи, «зачепив» самолюбство студента, без будь-якої вини з його боку, і повинен терміново виправити або хоча б пом'якшити ситуацію, яка склалася;

– коли студент за певних обставин «потрапив у негарне становище» або ж почуває себе розгубленим через свої індивідуальні особливості, не може у зв'язку з цим виконати поставлене перед ним завдання і тому потребує допомоги зовні.

Побачити, розпізнати ситуацію такого типу – перша вимога педагогічного такту.

Наступна вимога педагогічного такту – *викладач повинен бути інформованим про причини моральних протиріч*; у випадку, якщо цієї інформації немає, враховувати, коли приймається рішення, її неточність або неповність.

Педагогічний такт вимагає *уміння враховувати суб'єктивні особливості студента і об'єктивні умови*, в яких проявляються протиріччя: від кого залежить виправлення ситуації, чи спроможний зробити це студент і як викладач може йому допомогти.

Тактовність вимагає від викладача уміння враховувати обставини, за яких скоєний цей вчинок. Важлива вимога тактовності – *уміння передбачити*, як вплинуть педагогічні санкції на весь колектив. Чуйність і тактовність особливо необхідні по відношенню до слабких, хворих і роздратованих студентів, які перенесли душевну травму, а також до тих, хто помилився в оцінці своїх вчинків і слів.

Педагогічна тактовність – це не окремі вчинки викладача, а стиль його поведінки, при якому студенти завжди впевнені в його доброзичливості, чуйності та доброті. Тактовність викладача – велика сила, вона викликає почуття вдячності до нього як до людини, яка не тільки знає і розуміє більше, ніж студенти, але й вірить у них і ставиться до них краще, ніж вони того інколи заслуговують.

3. Семінарські заняття

Основними завданнями циклу семінарських занять є розвиток у аспірантів уміння працювати з психолого-педагогічною літературою, готувати виступи, формулювати та відстоювати свою позицію, брати активну участь у дискусії; проводити критичний аналіз, оцінку, синтез та моделювання педагогічної діяльності.

Семінарські заняття 1. Тема 1: Педагогічна майстерність викладача та вміння управляти собою в педагогічній взаємодії

Мета: Систематизувати та закріпити знання аспірантів про структуру педагогічної майстерності та способи управління власним станом в процесі педагогічної взаємодії.

Питання для обговорення:

1. Структура педагогічної майстерності
2. Охарактеризувати критерії педагогічної майстерності.
3. Способи формування педагогічної майстерності.
4. Характеристика елементів педагогічної майстерності.
5. Показники емоційного стану.
6. Основи саморегуляції психічного стану.
7. Психотехніка як спосіб управління собою.
8. Етапи саморегуляції під час педагогічної взаємодії.

Література:

Основна: 1, 3, 4, 5.

Додаткова: 2; 4; 6; 7; 8; 10; 12; 13.

Завдання на самостійну роботу аспірантів:

Надати відповіді на питання для самоперевірки:

1. Проаналізувати взаємовплив компонентів педагогічної майстерності на рівень їх сформованості..
2. Особливості уваги та вольові якості в процесі саморегуляції.

Семінарські заняття 2. Тема 2: Майстерність педагогічного спілкування

Мета: Систематизувати та закріпити знання аспірантів про особливості педагогічного спілкування та його характеристики

Питання для обговорення:

1. Характеристики педагогічного спілкування
2. Стилі педагогічного спілкування за В. Кан-Каліком.
3. Стилі педагогічного спілкування за К. Левіним.
4. Комунікативні типи особистості за класифікацією В. Сатира.
5. Стилі педагогічного спілкування за М. Березовіним, Я. Коломінським.
6. Стилі педагогічного спілкування за С. Вовченко.
7. Умови ефективності професійного мовлення педагога.
8. Техніка мовлення педагога.

Література:

Основна: 1, 2, 3, 5.

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 7; 8; 10; 11.

Завдання на самостійну роботу аспірантів:

Надати відповіді на питання для самоперевірки:

1. Проаналізуйте різні підходи до класифікації стилів спілкування та визначте їх основні ознаки.
2. Охарактеризуйте особливості професійного мовлення та умови його формування.

Семінарські заняття 3. Тема 3: Майстерність та способи вирішення конфліктних педагогічних ситуацій.

Мета: Систематизувати та закріпити знання аспірантів про різновиди педагогічних конфліктних ситуацій та способи запобігання їх та вирішення.

Питання для обговорення:

1. Педагогічний конфлікт та його структура.
2. Фази конфліктної ситуації.
3. Стили поведінки у конфліктній ситуації.
4. Педагогічні тактики та стратегії вирішення конфліктних ситуацій.
5. Методи залагодження конфліктних ситуацій у педагогічній взаємодії.
6. Різновиди педагогічних конфліктних ситуацій
7. Способи запобігання конфліктних ситуацій під час педагогічної взаємодії

Література:

Основна: 2, 3, 4, 5.

Додаткова: 2; ; 4; 5; 7; 8; 10; 11.

Завдання на самостійну роботу аспірантів:

Надати відповіді на питання для самоперевірки:

1. Проаналізуйте причини виникнення конфліктних ситуацій.
2. Визначте оптимальні шляхи вирішення конфліктів.

4. Самостійна робота

Тема 3.1. Гуманістична спрямованість та професійна компетентність як елементи педагогічної майстерності, 4 год.

Гуманістична спрямованість. Форми прояву гуманістичної спрямованості. Ціннісні орієнтації (на себе – самоствердження; на засоби педагогічного впливу; на студента; на мету педагогічної діяльності). Професійна компетентність педагога її зміст та структура. Компоненти професійної компетентності педагога (мотиваційно-вольовий, функціональний, комунікативний, рефлексивний).

Л і т е р а т у р а

Основна: 1-5.

Додаткова: 2; 3; 4; 6; 7; 8; 10; 12; 13.

Тема 4.1. Внутрішня та зовнішня техніки педагога., 4 год.

Внутрішня техніка педагога; механізми налаштування педагога, зняття зайвого напруження; розподіл уваги; методи створення творчої ділової атмосфери в аудиторії.

Невербальні засоби та вербальні засоби створення оптимальної педагогічної взаємодії.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1-5.

Додаткова: 4; 6; 7; 8; 10; 12; 13

Тема 6.1. Культура педагогічного спілкування та особливості публічного виступу, 4 год.

Культура педагогічного спілкування. Ознаки мовної культури викладача. Виразність мовлення. Прийоми привертання, утримання уваги та способи комунікативного впливу на аудиторію. Алгоритм публічного виступу. Ораторська майстерність та техніки доповідача. Типи ораторів. Особливості аудиторії та саморегуляція доповідача.

Л і т е р а т у р а

Основна: 1-5

Додаткова: 1; 2; 3; 4; 5; 7; 8; 10; 11.

V. Контрольні роботи

Не передбачено навчальним планом

VI. Методичні вказівки

Головною метою лекцій є мотивація і організація роботи аспірантів з навчальним матеріалом протягом навчального семестру.

Вибір форм і методів самостійної роботи, питань, що виносяться на самостійне вивчення, а також навчальних завдань здійснюється викладачем в залежності від конкретних умов навчання, запитів аспірантів, змісту і методики організації семінарських занять.

Опрацювання лекційного матеріалу та додаткове самостійне вивчення теоретичного матеріалу за підручниками та навчальними посібниками.

За відсутності індивідуальних завдань для організації самостійної роботи із науково-навчальною літературою аспірантам пропонується: конспектування окремих тем, які виносяться на самоопрацювання.

Проведення семінарських занять має бути практико орієнтованим. Головними завданнями семінарських занять є розвиток у аспірантів уміння працювати з науковою та навчальною психолого-педагогічною літературою, готувати доповіді, формулювати та відстоювати власну позицію, приймати активну участь у тематичній дискусії.

VII. Рекомендована література

Основна

1. Андреев В.И. Педагогика : учебный курс для творческого саморазвития / В.И. Андреев. – Казань : Центр инновационных технологий, 2000. – 608 с. http://kpfu.ru/docs/F1925355376/Andreev.V.I.Pedagogika._redaktorskaya.versiya_.pdf
2. Бутенко Н.Ю. Комунікативні процеси у навчанні : Підручник / Н.Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2004.
3. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. – Х.: Вид-во НФаУ, 2009. – 140 с. <http://dspace.ukrfa.kharkov.ua/bitstream/>
4. Кан-Калик В.А., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество / В.А. Кан-Калик, Н.Д. Ниандров. – М. : Педагогика, 1990. – 144 с
5. Педагогічна майстерність : Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. /За ред. І.А. Зязюна/. – К. : Вища шк., 1997. – 349 с. <http://www.studfiles.ru/preview/2298880/>

Додаткова

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України : Історія. Теорія : Підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів вузів / А.М. Алексюк // Міжнародний фонд "Відродження". – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Балаев А.А. Активные методы обучения / А.А. Балаев. – М. : Профиздат, 1986. – 95 с.
3. Басова Н.В. Педагогика и практическая психология / Н.В. Басова. – Ростов н/Д : "Феникс", 2000. – 416 с.; М. : Академия, 2000. – 392 с.
4. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
5. Бутенко Н.Ю. Педагогічна практика: підготовка та реалізація: Навч. посіб. / [Н.Ю. Бутенко, Л.М. Грищенко] / За заг. ред. Н.Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2005. – 184 с.
6. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : Методичний посібник для студентів магістратури / С.С. Вітвицька. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
7. Вергасов В.М. Активизация мыслительной деятельности студента в высшей школе / В.М. Вергасов. – К. : Выща школа, 1979. – 216 с.
8. Лещинский В.М. Учимся управлять собой и детьми : Педагогический практикум В.М. Лещинский, С.В. Кульневич. – М. : Просвещение : Владос, 1995. – 240 с.
9. Педагогика и психология высшей школы. – Ростов-на-Дону : «Феникс», 1998. – 544 с. – (Серия «Учебники, учебные пособия»).
10. Психологія діяльності та навчальний менеджмент : Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / В.А. Козаков, М.В. Артюшина, О.М. Котикова та ін. /За заг. ред. В.А. Козакова/. – К. : КНЕУ, 2003. – 829 с.

11. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. Посіб. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.
12. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс : Учебник для студ. пед. вузов : В 2 кн. / И.П. Подласый. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн.1 : Общие основы. Процесс обучения. – 576 с. – Кн.2 : Процесс воспитания. – 256 с.
13. Практическая психология образования : Учебник для студ. высш. и сред. спец. учеб. заведений / Под ред. И.В. Дубровиной. – М. : ТЦ Сфера, 1997. – 528 с.
14. Психологический справочник учителя / Под ред. Л.М. Фридмана. – М. : Просвещение, 1991. – 288 с.
15. Харламов И.Ф. Педагогика: Учеб. пособие / И.Ф. Харламов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Гардарики, 1999. – 519 с.

13. Інформаційні ресурси

1. Електронний кампус. <http://www.login.kpi.ua/>.

Рейтингова система оцінювання результатів навчання

Для оцінювання успішності аспірантів застосовується рейтингова система (PCO). PCO враховує:

- результати роботи аспірантів на лекціях;
- результати роботи аспірантів на семінарських заняттях;

Система рейтингових (вагових) балів та критерії оцінювання

1. Робота аспірантів на лекційних заняттях

А) Ваговий бал – 4.

Максимальна кількість балів за роботу на лекційних заняттях дорівнює

$$4 \text{ бали} \times 9 \text{ л. з.} = 36 \text{ балів}$$

Оцінювання роботи кожного аспіранта здійснюється на кожному лекційному занятті за двома показниками – присутністю і активністю:

а) присутність 2 бал × 9 л. з. = 18 балів.

Критерії оцінювання:

2 – присутність на лекційному занятті;

0 – відсутність на лекційному занятті.

б) активність 2 бали × 9 л. з. = 18 балів.

Критерії оцінювання:

2 – висока активність, яка свідчить про спрямованість на ґрунтовне засвоєння матеріалу;

1 – середня активність, що свідчить про спрямованість на формальне засвоєння матеріалу;

0 – низька активність, яка свідчить про ухиляння від засвоєння матеріалу.

Б) Експрес-контроль. Проводиться на четвертому та восьмому лекційних заняттях. Експрес-контроль складається з 2 питань з попередньо розглянутих лекційних тем та питань, що були дані на самостійне опрацювання, або з поточної теми лекції.

Ваговий бал – 10. Максимальна кількість балів дорівнює

$$10 \text{ балів} \times 2 \text{ лекціях} = 20 \text{ балів}$$

Критерії оцінювання:

10 – вичерпна, повна правильна відповідь на обидва питання, що свідчить про глибоке розуміння суті питання;

9-8 – повна правильна відповідь на одне з питань, відповідь на друге питання неповна або містить неточності;

7-5 – відповідь на обидва питання неповна, питання не розкрито;

4-1 – відповідь зі значною кількістю помилок або неповна відповідь лише на одне питання;

0 – немає відповіді

2. Робота аспірантів на семінарських заняттях

Ваговий бал – **14**.

Максимальна кількість балів на всіх семінарських заняттях дорівнює

14 балів × 3 с. з. = 42 бали

Оцінювання роботи кожного аспіранта здійснюється на кожному семінарському занятті за трьома показниками – підготовленістю, активністю та присутністю:

а) підготовленість 12 балів × с. з. = 36 балів.

Критерії оцінювання:

11-12 балів – повна, чітка, викладена в певній логічній послідовності відповідь на всі поставлені питання, що свідчить про глибоке розуміння суті питання, ознайомлення аспіранта не лише з матеріалом лекцій, але й з підручником та додатковою літературою; висловлення аспірантом власної позиції щодо дискусійних проблем, якщо такі порушуються у питанні;

10-6 балів – не зовсім повна або не достатньо чітка відповідь на всі поставлені питання, що свідчить про правильне розуміння суті питання, ознайомлення аспіранта з матеріалом лекцій та підручника; незначні неточності у відповідях;

5-3 бали – неповна, неточна відповідь на питання, або неправильна відповідь на них, що свідчить про поверхове ознайомлення аспіранта з навчальним матеріалом або значні похибки у відповідях;

2-1 бал – неправильна відповідь, що свідчить про незнання матеріалу, але намагання аспіранта висловити власне розуміння суті поставленого питання;

0 балів – відсутність відповіді.

б) активність 1 бал × 3 с. з. = 3 бали.

Критерії оцінювання:

1 – висока активність, що свідчить про ґрунтовну обізнаність з матеріалу та спрямованість на його опрацювання;

0 – низька активність, що свідчить про неволодіння матеріалом та ухилення від участі у семінарському занятті.

в) присутність 1 бал × 3 с. з. = 3 балів.

Критерії оцінювання:

1 – присутність на семінарському занятті;

0 – відсутність на семінарському занятті.

За творчий підхід та якісну підготовку до семінарського заняття аспірантам може бути нараховані заохочувальні бали (+ 2 бали).

Отже, сума вагових балів контрольних заходів протягом семестру складає:

$$R_C = 4 \times 9 + 10 \times 2 + 14 \times 3 + 2 = 100 \text{ балів.}$$

Таким чином, рейтингова шкала з дисципліни складає **R = R_C = 100 балів.**

У випадку, якщо аспірант протягом семестру набирає менше 60 балів, він складає усний залік. Орієнтовний перелік питань наведено у додатку А.

Для отримання аспіратом відповідних оцінок (ECTS та традиційних) за результатами роботи в семестрі його рейтингова оцінка RD переводиться згідно з таблицею 1:

Таблиця 1

RD = RC	Оцінка ECTS	Традиційна оцінка (диф. залік)	Традиційна залікова оцінка
95-100	A	"Відмінно"	"Зараховано"
85-94	B	"Добре"	
75-84	C	"Добре"	
65-74	D	"Задовільно"	
60-64	E		
$RD \leq 59$	FX	"Незадовільно"	"Не зараховано"
RC < 39 або не виконані інші умови допуску до заліку	F	"Не допущено"	

Перелік питань до заліку

1. Визначте поняття педагогічної майстерності, її критерії та рівні.
2. Охарактеризуйте структурні елементи педагогічного спілкування за Волковою Н.П.
3. Проаналізуйте прогностичні і уміння, як критерій педагогічної майстерності.
4. Розкрийте особливості вимог до мовленнєвої культури викладача.
5. Розкрийте сутність авторських педагогічних розробок.
6. Проаналізуйте мобілізаційні уміння, як критерій педагогічної майстерності.
7. Розкрийте особливості застосування психотехніки в педагогічному процесі.
8. Розкрийте значення артистизму викладача у педагогічній діяльності.
9. Проаналізуйте інформаційні уміння, як критерій педагогічної майстерності.
10. Проаналізуйте види педагогічних здібностей.
11. Проаналізуйте аналітичні уміння, як критерій педагогічної майстерності.
12. Розкрийте основні вимоги до усного мовлення.
13. Розкрийте механізми міжособистісного сприйняття, що сприяють підвищенню ефективності педагогічного спілкування.
14. Проаналізуйте роль педагогічної культури в процесі навчання.
15. Визначте способи формування педагогічних і артистичних здібностей.
16. Проаналізуйте орієнтаційні уміння, як критерій педагогічної майстерності.
17. Охарактеризуйте педагогічний такт та його складові.
18. Проаналізуйте елементи професійної компетентності викладача.
19. Розкрийте структуру комунікативного впливу.
20. Розкрийте значення іміджу викладача в педагогічному середовищі.
21. Проаналізуйте рефлексивні уміння, як критерій педагогічної майстерності.
22. Розкрийте зміст прийомів привертання та утримання уваги.
23. Проаналізуйте організаційні уміння, як критерій педагогічної майстерності.
24. Розкрийте сутність механізмів міжособистісного сприйняття в педагогічному процесі.
25. Проаналізуйте розвивальні уміння, як критерій педагогічної майстерності.
26. Розкрийте особливості соціально-перцептивних стереотипів, що виникають в педагогічному спілкуванні у процесі міжособистісного сприйняття.
27. Охарактеризуйте уміння, що є складовими моделі професійної компетентності викладача.
28. Проаналізуйте значення культури і техніки рухів педагога під час педагогічного процесу.

29. Розкрийте особливості вияву педагогічної техніки.
30. Розкрийте роль і місце стереотипів у міжособистісному пізнанні під час педагогічного процесу.
31. Розкрийте сутність поняття стиль педагогічного спілкування. Види педагогічного спілкування.
32. Проаналізуйте основні вимоги педагогічного такту.
33. Визначте комунікативні типи особистості за класифікацією В. Сатира.
34. Охарактеризуйте стилі педагогічного спілкування за В. Кан-Каліком.
35. Визначте чинники соціально-перцептивних спотворень, які заважають викладачеві правильно сприймати та оцінювати студентів.
36. Охарактеризуйте стилі педагогічного спілкування за К. Левіним.
37. Проаналізуйте типи поведінки викладачів за Д. Райенсом.
38. Розкрийте сутність принципів і технологій утворення іміджу.
39. Охарактеризуйте стилі педагогічного спілкування за М. Березовіним, Я. Коломінським.
40. Охарактеризуйте комунікативну поведінку викладача та одну з типологій.
41. Проаналізуйте рефлексивні уміння, як критерій педагогічної майстерності.
42. Визначте стилі педагогічного спілкування за С. Вовченко.
43. Проаналізуйте типи поведінки викладачів та відповідні моделі спілкування за А. Петровським.
44. Розкрийте основні вимоги педагогічного такту.
45. Охарактеризуйте компоненти педагогічної майстерності викладача.
46. Охарактеризуйте стилі педагогічного спілкування за А. Марковою, Л. Мітіною.
47. Розкрийте особливості вияву педагогічної техніки.
48. Визначте стилі педагогічного спілкування за В. Латиновим.
49. Визначте особливості моделей спілкування за В. Кан-Каліком та І. Юсуповим.
50. Визначте, ролі які виконує викладач під час педагогічного спілкування.